

Povijest Darde

Marić, Dušana

Master's thesis / Diplomski rad

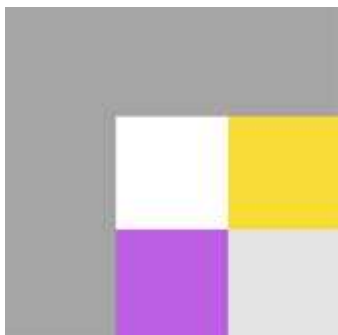
2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Education / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:141:326114>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-27**

Repository / Repozitorij:

[FOOZOS Repository - Repository of the Faculty of Education](#)

SVEUČILIŠTE J. J. STROSSMAYERA U OSIJEKU
FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

Dušana Marić

POVIJEST DARDE

DIPLOMSKI RAD

Osijek, siječanj 2017.

SVEUČILIŠTE J. J. STROSSMAYERA U OSIJEKU
FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI
Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni učiteljski studij

POVIJEST DARDE

DIPLOMSKI RAD

Predmet: Hrvatska povijest
Mentor: izv. prof. dr. sc. Damir Matanović
Student: Dušana Marić
Modul: C

Osijek, siječanj 2017.

SAŽETAK

Prikupljajući brojne povijesne izvore zapisan je kratak presjek povijesnih događanja od najranijih vremena do danas za mjesto Darda u Baranji.

Na samom početku diplomskog rada čitatelja se u temu uvodi opisom regije, Baranje u kojoj se nalazi Darda. Slijedi kronološki prikaz povijesti Darde počevši od prvih tragova koji datiraju iz prapovijesnog doba, neolitika, preko antičkog razdoblja i dolaska Rimljana, nastavno sa srednjim vijekom, obilježenog prodorima Huna te naseljavanjem Slavena i Mađara. Zatim slijedi dug period osmanske vladavine. Nakon protjerivanja Turaka s ovih prostora, Baranja dobiva nove vladare, Habsburgovce, poslije kojih ovo područje dolazi pod Austro-Ugarsku vlast. U turbulentnom 20-om stoljeću, baranjski prostori pretrpjeli su mnoge promjene vlasti. Od 1990. godine sve do današnjih dana, Baranja je u sastavu Republike Hrvatske.

Ovaj diplomski rad, osim povijesnih previranja, obuhvaća i povijest crkve i školstva kao i trenutna događanja koja će jednoga dana postati dio povijesti mjesta Darda. Rad sadrži mnoštvo povijesnih fotografija za pripadajuća razdoblja.

KLJUČNE RIJEČI: Baranja, Darda, Sulejmanov most, Dvorac Esterhazy, jezero Đola

SUMMARY

In this research many historical materials are collected and recorded through a chronology from the distant past to the present day of a place called Darda in region Baranja.

In the beginning of the research, Baranja is described. First historical evidences dated from Prehistoric period, Neolithic, than Antiquity, that it is continued through Middle Ages, which is famous for Huna's breakthroughs and settlement of Slavs and Hungarians, followed by a long period of Ottoman rule. Furthermore, after the expulsion of the Turks from this area, Baranja gets new rulers, the Habsburgs, after which the area comes under Austro - Hungarian rule. In the turbulent 20th century, Baranja suffered many political changes. Since 1990. to the present, Baranja is a part of the Republic of Croatia.

In addition, this thesis, other than historical turmoil, covers the history of the church and the school system, as well as current events that one day are to become part of the history of Darda. The work contains many historical photos of the corresponding period.

KEY WORDS: Baranja, Darda, Suleiman bridge, Esterhazy castle, lake Đola

SADRŽAJ

SUMMARY	IV
SADRŽAJ	V
1. UVOD	1
2. BARANJA.....	2
3. PRAPOVIJESNO DOBA NA TLU BARANJE	5
4. ANTIČKO RAZDOBLJE.....	7
5. SREDNJOVJEKOVNA BARANJA.....	8
6. PRVI PISANI PODATCI O DARDI	10
7. TURSKA VLADAVINA I MOHAČKA BITKA	11
8. DARDA POSLIJE TURAKA	13
9. DARDA KROZ TRI RATA U 20. STOLJEĆU	14
10. STANOVNIŠTVO NEKAD I DANAS.....	16
10.1. Židovi	20
10.2. Romi	21
11. POVIJEST ŠKOLSTVA U DARDI.....	23
11.1. Školstvo u Dardi u 18. stoljeću	23
11.2. Školstvo u Dardi u 19. stoljeću	24
11.3. Školstvo u Dardi u 20. i 21. stoljeću	24
11.4. Dječji vrtić <i>Radost</i> Darda	27
12. POVIJESNI ZNAČAJ	29
12.1. Sulejmanov most.....	29
12.2. Suvremena israživanja ostataka Sulejmanova mosta	34
12.3. Dvorac Esterhazy	37
12.4. Crkve.....	40
12.4.1. Katolička crkva.....	44
12.4.2. Srpska pravoslavna crkva Svetog Arhanđela Mihajla.....	45
12.5. Kudjeljara.....	46
12.6. Poplava 1965. godine	48

13. OPĆINA DARDA.....	52
13.1. Grb Općine Darda.....	53
14. GOSPODARSTVO.....	54
15. SPORT	55
15.1. Nogometni klub Darda	55
15.2. Ženski rukometni klub Darda	56
15.3. Košarkaški klub.....	56
15.4. Konjički klub Baranja	56
15.5. Športsko ribolovno društvo Amur	57
16. KULTURNO-UMJETNIČKA DRUŠTVA.....	57
16.1. Hrvatsko kulturno – umjetničko društvo Darda.....	57
16.2. Srpsko kulturno umjetničko društvo Branko Radičević	57
16.3. Mađarsko kulturno – umjetničko društvo	57
16.4. Romski KUD	58
17. UDRUGE I DRUŠTVA OPĆINE DARDA.....	58
17.1. Dobrovoljno vatrogasno Darda	58
17.2. Lovačko društvo Fazan Darda	58
17.3. Crveni križ.....	58
18. DAN OPĆINE DARDA.....	58
19. ZAKLJUČAK.....	60

1. UVOD

Baranja – istočnohrvatska ravnica, omeđena je Dunavom i Dravom. Od davnina multietnička i multikulturalna. Ponosi se tradicijom, kulturom, plodnim oranicama, vinogradima, gastronomijom i srdačnim ljudima.

U Baranji, gotovo na pola puta između Osijeka i Belog Manastira, smještena je Darda.

Alilović (2012:16) u svojoj monografiji navodi riječi hrvatskog pjesnika i putopisca Mirka Hunjadija koji opisuje stanovništvo Darde kroz presjek povijesnih događanja:

„Jedno je lice Darde dnevno lice ulice kroz koju su stoljećima prohodili Baranjski, ali prethodno i Rimljani, Slaveni, Avari; vojnici avanturisti i hodočasnici za križarskih ratova, Turci – čak i preko znamenitog Sulejmanova drvenog mosta, pobjedonosni pukovi Eugena Savojskog; plemenitaši, trgovci, poreznici i činovnici, bolesnici u vrijeme velikih epidemija kuge, fratri i popovi, učitelji i đaci danas i turisti. Užurbani europski turist iz vozila će teško moći uočiti staro rodino gnijezdo, osušeni vijenac ivanjskog cvijeća na dovratku seljačke kuće, girlandu bilja na fasadi švapske kuće od žute cigle, visoke kolne izlaze za pretovareni voz sijena i kola golemih žutih bundeva.“

U ovom radu bit će prikazan razvoj mjesta Darda od najranijih vremena do sadašnjosti. Služeći se povijesnim vrelima i istražujući kako su živjeli naši preci obogaćujemo se znanjem o tradiciji i kulturi. Potaknuta žalosnom činjenicom kako su mladi naraštaji Darde nemotivirani i nezainteresirani za povijest i događanja u mjestu u kojem žive, u radu se nalazi kratak presjek povijesnih zbivanja kroz ratove, narode i povijesna dobra koje obilježavaju mjesto Darda.

Zbog povijesnih znamenitosti te njegovanja kulture i običaja Darda postaje sve zanimljivija turistička destinacija. Zahvaljujući raznim projektima i manifestacijama Općine Darda i Udruge za ruralni turizam Đola, Darda je sve posjećenija. Osim tradicijskog dijela, zbog dobrog prometnog položaja ovo područje postaje pogodno za razvoj gospodarske zone. Iz navedenoga možemo zaključiti da Darda ima sve više predispozicija za uspješnu budućnost.

2. BARANJA

Baranja je jasno omeđena regija na krajnjem sjeveroistočnom dijelu Hrvatske. U osnovnim crtama ima oblik trokuta čiji se vrh nalazi na ušću Drave u Dunav. „Stranice“ toga trokuta čine rijeke Drava i Dunav te hrvatsko – mađarska granica. Dvije „stranice“ baranjskoga trokuta hrvatske su državne granice, a treća, na rijeci Dravi je unutarhrvatska regijska međa. (Klemenčić, 1995)

Slika 1. Položaj Baranje na karti Republike Hrvatske,

izvor (<https://hr.wikipedia.org/wiki/Baranja>)

Sekulić (1996) poistovjećuje tvrdnje zemljopisca Andrije Bognara, rodom Baranjca, koji za Baranju kaže da je prostorna cjelina i granična regija Hrvatske koja je smještena između Dunava i Drave te hrvatsko-mađarske granice.

„Uz opis međa hrvatske Baranje treba imati na umu da je veći dio negdašnje županije Baranje u sklopu mađarske države“ (Sekulić, 1996:12)

Andrija Bognar (1986:1) navodi: „Tokovi rijeke Drave i Dunava čine joj izrazitu topografsku među prema Vojvodini (Bačkoj) na istoku i Slavoniji na jugu i jugozapadu. Granica Baranje na sjeveru i sjeverozapadu je državna granica s NR Mađarskom, koja je

povučena kroz nizinski prostor bez oslona na ikakvu reljefnu i hidrografsku prepreku. Tako omeđeno područje Baranje ima površinu od 1149 km kvadratnih.“

Davorin Taslidžić, u svojoj knjizi *Na vratima naroda, na granici svjetova* u poglavlju kojem opisuje zemljopisni položaj Baranje kaže: „Zacijelo da prostor Baranje stoji na raskrižju važnih prometnica i ima dugu, i burnu povijest, koja se može slijediti vrlo duboko sve do geološke prošlosti, o čemu nam bjelodano svjedoče nalazi iz raznih geoloških kao i povijesnih doba. Glede geološke prošlosti hrvatskog dijela zemljopisne pokrajine Baranje, ona slijedi opću crtu šireg prostora, a to je Panonska nizina; dakako, uz neke svoje posebnosti, koje zapravo Baranju izdvajaju kao posebnu cjelinu. Zapravo, geološki je razvoj bitno utjecao na izgled reljefa, a možemo ga pratiti i detaljnije od tercijara, prije više milijuna godina. Znači, još prije velikih pokreta upravo tijekom tercijara, a unutar kruga Panonskog bazena, funkcioniralo je panonsko kopno, koje se tijekom alpske erogeneze spustilo, a prostor što ga je tvorio bazen ispunila je voda iz Tetiskog mora, prethodnika Sredozemnog mora što se protezalo kroz velike prostore srednje i istočne Europe. Nestankom Panonskog mora (koje je nastalo sužavanjem Tetisa) ostali su na njegovu dnu moćni talozi šljunka, pijeska ali i gline. Primjerice, ti sedimenti dostigli su mjestimice debljinu i do 2000 metara! Prigodom te faze dolazi do snažne fluvijalne i eolske erozije, ali i akumulacije, koja je u značajnoj mjeri, gotovo bitno utjecala na proces oblikovanja samog reljefa na prostoru Baranje. Napose to je i doba postanka moćnih rijeka Dunava i Drave, kao i drugih, onih manjih u prostoru Panonske nizine. Vrijeme je to kada se zapravo taloži i eolska prašina i tako dolazi do stvaranja i baranjske lesne zaravni, koja se oslanja na bazaltnu jezgru Baranjske kose, nastale kao moguća posljedica erupcije duž rasjeda iz pretpliocenskog doba. Bazaltna jezgra i morski talozi pokriveni su lesom, u kojem jedna tamnije smeđa zona dokazuje da je taloženje proteklo u tri faze s različitim klimatskim uvjetima (ledena i međuledena doba). Zacijelo prije nekoliko stotina tisuća godina, u razdoblju ledenog doba, sjevernu i srednju Europu pokrile su debele naslage leda, u čijem su se podnožju prostirale tundre, po kojima su pasla ogromna stada gotovno divovskih sisavaca, prilagođenih tadašnjim uvjetima i načinu života. Naime, radi se o mamutima, dlakavim nosorozima, divovskim jelenima, bizonima i

drugim, čije su se kosti sačuvale u slojevima lesa. Tijekom razdoblja diluvija i aluvija pojačava se fluvijalna erozija lesnih zaravni, i tako nastaju tipični strmi lesni usjeci uz obalu Dunava, primjerice kod Batine, Zmajevca, Suze i Kneževih Vinograda. Upravo tijekom ledenog doba postupno se iz nekih skupina primata izdvaja čovjek, ljudi. Oni upravo zahvaljujući razumu, te izradi, ali i uporabi oruđa od kamena, i poznavanju vatre, uspijevaju savladati vrlo teške uvjete što je donosilo ledeno doba, uza sve brži umni i fizički razvoj. O tome nam svjedoče bjelodano ostaci s raznih kontinenata, a ostaci njihovih uporabivih oruđa kao i drugih izrađevina slikovito prikazuju njihov sve jači socijalni, ali i kulturni razvoj.“ (Taslidžić, 1999: 18-19)

Klemenčić kaže da površina regije iznosi 1147 m², što je 2,03 % površine Republike Hrvatske te kako je upravno područje Baranje pokriveno s 8 općina: Bilje, Darda, Čeminac, Kneževi Vinogradi, Petlovac, Beli Manastir, Popovac i Draž. (Klemenčić, 1995)

Slika 2. Karta Baranje, izvor (<https://sites.google.com/site/baranjaposjet/>)

Govoreći o Baranji kao dijelu istočnohrvatske ravnice i dijelu hrvatskog Podunavlja, Sekulić (1996) spominje kako je Baranja fizički – geografsko jasno omeđena prema istoku i zapadu, a najotvorenija prema sjeveru, tj. Mađarskoj. Naglašava kako treba imati na umu

da je i prije 1920. godine južni dio nekadašnje Baranjske županije prometno i gospodarski bio usmjeren prema jugu, odnosno gradu Osijeku.

3. PRAPOVIJESNO DOBA NA TLU BARANJE

Taslidžić (1999) navodi da prvi tragovi naseljavanja na tlu Baranje potiču iz neolitika – mlađeg kamenog doba, koji na našem području počinje u petom tisućljeću prije Krista. Radovi od 1985.-1987. godine pokazali su pripadnost nalazišta sopotskoj kulturi u srednjem i kasnom neolitiku. Tijekom iskopavanja otkrivena je velika količina keramike, kamene i koštane alatke i životinjske kosti. Pronađeno je i nekoliko ulomaka keramike starčevačke kulture najranijeg neolitika. U trećem tisućljeću prije Krista s istoka se doseljavaju indoeuropska plemena, čija je pojava u Podunavlju značila prestanak neolitika i početak eneolitika ili bakrenog doba.

Alilović (2016) piše o arheološkim istraživanjima iz neolitika na području Oćine Kneževi Vinogradi. Tijekom radova na gradnji nove zgrade dvorane OŠ Kneževi Vinogradi 2003. godine, pronađeni su grobovi i brojni vrijedni nalazi iz doba neolitika, od prije 6.000 godina prije Krista. Ostaci kostura prozvani su „najstarijim Baranjcem“ (Vidi sliku 3.).

Slika 3. „Najstariji Baranjac“, fotografirao Saša Alilović

„Na temelju arheoloških istraživanja moguće je steći uvid u početke prapovijesne ekonomije na području istočne Slavonije i Baranje. Prva neolitička populacija naziva se starčevačkom kulturom i njezinom pojavom potkraj 7. tisućljeća prije Krista, počinje gospodarstvo utemeljeno na zemljoradnji i počecima uzgoja pojedinih životinjskih vrsta, prije svega goveda. Uspostavljaju se i prvi trgovački putevi kojima se nabavlja kvalitetan kamen za izradu različitih potrepština. Neolitička ekonomija u to vrijeme u svojim je začecima. Zanimljivo je kako su u Kneževim Vinogradima, pri gradnji školske dvorane, pronađene pojedine vrste kamena dopremljenog s vrlo udaljenih područja, što podrazumijeva dobro organiziranu trgovinu/razmjenu i postojanje stalnih trgovačkih putova. Primjer tome je opsidijan, vulkanski kamen, sa sjevernih Karpata. Znači da su Sopotske zajednice srednjega i kasnog neolitika imale dovoljnu ekonomsku moć kako bi nabavile tu iznimno cijenjenu i skupu robu.“ (Alilović, 2016:13)

„Eneolitik nije završio onako burno kako je započeo, kasnoeneolitičke kulture na našem tlu se razvijaju i prelaze u rano brončano. Što se tada zbiva i koje kulture postoje u Baranji ne znamo, jer do sada nije otkriven niti jedan lokalitet ranog brončanog doba. Za razliku od prilično ujednačene kulturne slike u neolitiku i eneolitiku, tijekom brončanog doba su se razvile brojne kulturne skupine, što govori o etničkoj šarolikosti tog vremena. U srednjem brončanom dobu su se iz Mađarske k jugu i jugoistoku spustili nositelji kulture panonske inkrustrirane keramike. Njeno obilježje je takvo ukrašavanje posuda pri kojem se urezani motivi ispunjavaju bijelom bojom (inkrustriranje).“ (Taslidžić, 1999: 26-27)

Sekulić (1996), vodeći se znanstvenim istraživanjima, piše da prvi tragovi naseljenosti potiču iz brončanog doba. Najstariji poznati baranjski stanovnici bili su azijski Iliri s raznim plemenima: Karni, Azali, Osipak, Eravisci, Jasi, Andizeti. Iliri su bili nositelji halštatske kulture, dok su Kelti koji dolaze u 4. stoljeću prije Krista nositelji latinske kulture. Svojom dolaskom, Kelti su potisnuli starosjedilačka ilirska plemena.

Autor dalje kaže da, zahvaljujući brojnim nalazištima u Baranji, najviše su poznata nalazišta Bašove kulture gdje pripada i Darda. Naselje ove kulture istraživano je najviše na Ciglani u Belom Manastiru gdje su pronađeni kulturni slojevi eneolitika, srednjeg i kasnog brončanog doba i latena.

„Nalazi kasnog brončanog doba pripadaju ranijem stupnju kulture žarnih polja. Svoje ime ova kultura, raširena u većem dijelu Europe pod konac brončanog doba, zahvaljuje svom pogrebnom ritualu, pri kojem se pokojnik spaljivao, a pepeo se s priložima sahranjivao u urni (žari).“ (Taslidžić, 1999:27)

Taslidžić (1999) dalje opisuje da je na kraju brončanog i kroz starije željezno doba – halštat živjela daljska kultura, čiji su tragovi otkriveni i na lokalitetu Darda. Kultura halštata u periodu od 9. – 4. stoljeća prije Krista proširila se iz srednje Europe na istok. Nadalje, dolaskom keltskih plemena u III. stoljeću prije Krista, završava starije i otpočinje mlađe željezno doba – latena. Kelti donose razvijenu tehnologiju prerade željeza koje od tada postaje najvažnija sirovina za izradu oruđa i oružja.

4. ANTIČKO RAZDOBLJE

„Rimljani su krajem prvog stoljeća prije Krista prešli Savu, za cara Augusta pokorili ilirska plemena između Save i Drave, za cara Tiberija pak i ona u Podunavlju. Nakon brojnih pobuna protiv rimske vlasti konačno ih je pokorio Tiberije, i od tada su sva plemena nazvana zajedničkim imenom Panoni, a zemlja Panonija...“ (Sekulić, 1996:14)

Od Taslidžića (1999) saznaje se da su Rimljani početkom 1. stoljeća osvojili krajeve sjeverno od Drave do Dunava čime završava dugotrajno razdoblje prapovijesti ovih krajeva i dolazi razdoblje antičke civilizacije.

„Rimljani su u osvojene zemlje uveli potpuno nove društvene i ekonomske odnose. Njihovi kolonisti i veterani, zajedno s romaniziranom starosjedilačkom aristokracijom, postali su vlasnici velikih posjeda – latifundija. U administrativnom smislu Baranja je pripala provinciji Panoniji, a nakon njezine podjele na Gornju i Donju, početkom II. st., ušla je u sastav Donje Panonije. U vrijeme cara Dioklecijana su opet izvršene upravne promjene, pa je Baranja podijeljena između Panonije Valerije (mađarski dio) i Panonije Sekunde.“ (Taslidžić, 1999:27)

„Relativno veća naseljenost lesnoga područja Baranje (Bansko brdo, lesne zaravni i lesne krase) javlja se već za vrijeme rimske prevlasti u panonskom prostoru, kada je istraživano područje zbog ovog strateški izvanredno važnog graničnog položaja (limes na

Dunavu) i mogućnost kontrole puta Mursae (Osijek), Sophianae (Pečuh), Agningun (Budim), bio relativno gusto naseljen kraj. Trebalo je, naime, proizvesti dovoljno hrane za tu stacionirane rimske legije raspoređene u brojnim graničnim utvrđenjima.“ (Sekulić, 1996, 14-15)

Josip Vrbošić (1995:19) se slaže i sažima činjenice o naseljavanju: „U rimsko doba Baranja ima strateški značajan položaj na dunavskom limesu, a njome prolazi i prometnica koja vodi do Mursae (Osijeka) do Sophianae (Pečuha), odnosno Aquincuma (Budima).“

5. SREDNJOVJEKOVNA BARANJA

„Povijesna praznina što je nastupila nakon što su Rimljani gotovo iščezli s političkog zemljovida nekadašnje Panonije Valerije, uvelike sastavnog, ali još više značajnog dijela provincije Panonije, u prostoru između Blatnoga jezera, Dunava i Drave (Baranja) – više je rezultat pomanjkanja dokumentacijskog materijala, a znatno manje posljedica stvarne situacije. Iako niti jedno povijesno vrelo ne objašnjava, što se zapravo dogodilo na prostoru Baranje u vrijeme i poslije razornih provala Huna tijekom V. stoljeća, ali i Gota, Avara i Slavena u 6. i 7. stoljeću, ne može se naprosto povjerovati da je nestankom Rimljana i njihove organizirane države bio prekinut svaki dalji razvoj, a time u izvjesnoj mjeri prekinut i kontinuitet čiji tragovi vode čak u pradávni paleolitik.“ (Taslidžić, 1999: 35)

Taslidžić (1999) dalje govori o naseljavanju Slavena u VI. stoljeću te Mađara u IX. stoljeću. Pojava Slavena na prostoru Baranje poznata je iz vremena prvih sukoba Avara s Francima. Slaveni su se htjeli osloboditi avarskog jarma pa su se češće obraćali franačkim vladarima za pomoć. Prema franačkim vrelima saznaje se o formiranju prvih slavenskih zajednica oko gornje Drave 745. godine, a oko 765. godine spominje se i ustanak Slavena u Panoniji. Godine 791. opisuje se rat protiv Huna (Avara) kojeg je proveo Karlo Franački koji je prodro sve do Dunava, a prethodno je uništio sve avarske hringove. Tako su Slaveni promijenili avarske gospodare za franačke.

„Kao što su nejasne okolnosti u kojima su se naselili Slaveni, tako je isto maglovito i naseljavanje Mađara u Baranji. Mađarskim je povjesničarima utoliko teže da bilo što određenije kažu kad ni Anonymus ni kronike onog vremena o tome ne govore gotovo ništa.

A najvažnije vrelo ranije mađarske povijesti *Gesta hungarorum* iz XIII. i XIV. stoljeća također nepoznatog autora ništa ne govori o samom činu doseljavanja Mađara već samo kaže da je prije doseljavanja Mađara središnje pučanstvo Panonije bilo slavensko.“ (Taslidžić, 1999:37)

Sekulić (1996) navodi kako se nakon četiri stoljeća latinske kulture Panonija našla u žarištu sukoba i osvajača Huna, Gota, Gepida i Langobarda. Slavenski narodi u Baranji našli su svoje trajno prebivalište. Pretrpjeli su bojne nedaće, a krajem 9. stoljeća dočekali su siloviti prodor ugarskih plemena.

Iz navedenog se može zaključiti kako je područje Baranje, zahvaljujući pogodnostima za razvitak poljodjelstva, bilo naseljeno od najstarijih vremena.

Taslidžić (1999) zaključuje da su razni događaji u rasponu od nekoliko stoljeća između dolaska Mađara i dolaska Osmanlija obilježili sliku povijesnih tijekova.

„Bez dvojbe je zacijelo najkrupnija promjena toga razdoblja nakon provala Tatara. Njihovim osvajanjem Baranjske županije čitav se taj prostor u znatnoj mjeri uništava, pustoši ali i pljačka. U svemu tome ponajviše je stradao grad Pečuh, koji je zacijelo do temelja razoren. Ono što je bilo znakovito, je to da gubici u pučanstvu nisu bili tako veliki kao oni u susjednom prostoru – Alföldu, jer za tatarske okupacije ipak su pučani mogli da se sklonu u šumske i močvarne predjele, a trajala je vrlo kratko. Prema raspoloživim dokumentima, vidljivo je kako je najteže stradao istočni pojas županije, zapravo prostor kraj velikog ratnog puta kojim se Batu–kanova strašna vojska povlačila iz zemlje. U pojedinim dijelovima Baranjske županije bila je uništena gotovo polovica postojećih sela. Podučeni tim strahotama tatarskih napadaja, plemići, vlasnici velikih posjeda, svoje gradove podižu od kamena bojeći se novih mogućih napadaja Tatara.“ (Taslidžić, 1999: 43-44)

6. PRVI PISANI PODATCI O DARDI

Koristeći se podacima Muzeja Slavonije i Baranje saznaje se da Darda potječe od latinske riječi *tordus*, *tordo* što znači spor, sporotekući, jer je južni dio Darde bio često poplavljen i voda je sporo otjecala. (Gaćina, Ivanković, 1996)

Alilović se poistovjećuje, ali još navodi: „Neki izvori govore o Tardi kao imenu iz rimskih vremena (*tarda aqua* – spora voda) zbog velikih močvarnih površina od Drave do Dunava. Druge znanstvene pretpostavke navode slavensku etimologiju na koju ukazuje stariji način pisanja imena kao Turda, Torda ili Tarda iz 13. stoljeća, što je izvedenica slavenskog pridjeva *tvrđ*, odnosno od imenice *tvrđa*, jer je kroz povijest osječka Tvrdā bila ishodišna točka svih kretanja kroz Baranju. Postoje tvrdnje kako ime potječe od mađarske riječi „*dārda*“ što znači koplje...” (Alilović, 2012:24)

Za prve pisane vjerodostojne podatke Alilović (2012) prenosi Brüstlea (Josip Brüstle: Povijest katoličkih župa u istočnom dijelu Hrvatske do 1880. godine/ preveo i priredio Stjepan Sršan) koji navodi 14. stoljeće u kojem je izvršen Popis papinske desetine 1333.-1337. godine i kada je Darda imala svog svećenika koji se zvao Pavao od Torda.

Međutim Alilović (2012) kaže da se prema dostupnim podacima ne može precizno odrediti kada je počelo naseljavanje Darde, ali za zanimljiv podatak uzima arheološka istraživanja lokaliteta Lipa, prapovijesnog nalazišta na sjevernom izlazu iz Darde kod Tvornice stočne hrane na cesti D7. Istraživanja su pokazala kako nalazi datiraju od 9. do 4. stoljeća prije Krista - halšatskog doba, odnosno kraja brončanog i starijeg željeznog doba. Autor opisuje da su tijekom istraživanja pronađeni halšatski tumulusi (grobovi iz starijeg željeznog doba) na što ukazuju brojni arheološki nalazi keramike i urni.

U bilješkama Ante Sekulića (1996) mogu se pronaći podatci o hrvatskim baranjskim naseljima. Autor navodi da se mjesto Darda spominje najprije 1280. godine, zatim 1296. i 1324. godine. Sekulić spominje da je Darda trgovište s miješanim stanovništvom Hrvatima, Mađarima, Nijemcima i pravoslavicima.

Sekulić (1996:144) piše „Područje oko naselja je plodno, a žitelji se bave poljodjelstvom, vinogradarstvom i ribolovom. S južne strane na močvarnom tlu bila je trska, a preko trščaka je dug nasip do Drave. Sultan Sulejman II. je na putu prema Ugarskoj bio izgradio dugi široki most, tako da su troja kola mogla proći usporedno. No most je spalio Nikola Šubić Zrinski, a popravio ga je Muhamed IV.: do godine 1991. mogli su se još vidjeti stupovi na kojima je most bio podignut. Poslije Turaka doselile su se nove hrvatske obitelji (Damjanović, Šubić i dr.), kasnije i Njemačke (Dreudorfer, Vogel i dr.). U naselju su bile katolička i pravoslavna crkva i židovska sinagoga. Župa je utemeljena godine 1717., crkva posvećena sv. Ivanu Krstitelju podignuta je 1715., a prvi stalni katolički župnik stigao je godine 1726. U veliku dardansku župu uključene su i područne crkve (filijale): Ćirina Ada, Dardanski rit, Podrumac, Šatorišće, Švajcernica, Topolik, Tvrđica/Kiš Darda i Uglješ. U naselju je bio vlastelinski kaštel i zgrade. Nekoć je vlastelin bio Kazimir Es(z)terhazy. Oko naselja su bile bukova i hrastova šuma.“

Šćitaroci (1998) navodi kako je Darda bila trgovište s posebnim povlasticama, a 1714. godine u sklopu vlastelinstva Darda nalazila su se sela: Matty, Hrastina, Gordisa, Kàsàd, Ajtó, Širine, Baranjsko Petrovo Selo, Karanac, Beremend, Darda, Jagodnjak, Bolman i Majs. „Broj naselja mijenjao se tijekom vremena. Na gospoštiji su 1767. godine bila 23 naselja s 590 selišta. Dardansko je imanje 1851./52. raspolagalo s 33.523 katastarska jutra (k.j.) obradivih površina (=55.338 jutara). U drugoj polovici 19. st. Vlastelinstvo je bilo ustrojeno s tri gospodarstva: Darda, Magyarboly i Ràcboly. Upravu je sačinjavalo 17 službenika, 1 mehaničar i 181 obitelj, koja je radila na vlastelinstvu.“ (Šćitaroci, 1998:113)

7. TURSKA VLADAVINA I MOHAČKA BITKA

Prema Taslidžiću (1999) saznaje se da Turska vojska u razdoblju od 1520. do 1526. snažno prodirala k srcu Europe. Osmansko razdoblje na prostoru Baranje započinje nakon pogibeljne Mohačke bitke u kolovozu 1526. godine.

Taslidžić u svojoj knjizi *Osmanski pečat*, u poglavlju Bitka kod Mohača kolovoza 1526. – najveća Ugarska, ali i Hrvatska pogibelj opisuje događanja koja su obilježila vrijeme do nezapamćene pogibelji: „Korijene budućim teškoćama valja zapravo tražiti u godinama nakon smrti kralja Matije Korvina, kada se pokušalo u saboru u Rakoškom polju,

a što se zbilo 17. svibnja 1490., razriješiti pitanje njegova nasljednika. Zapravo, velikaši su se značajno sporili glede Ivaniša Korvina (nezakonitog sina Matijina) i Vladislava Jagelovića. Lovro Iločki, Petar Berislavić, Đuro Kaniški, pečuški biskup Žigmund i drugi zalagali su se znatno za Ivaniša Korvina, dok su oni ostali, a među njima i Matijina udovica Beatrica, bili za Vladislava. Izbio je na kraju toga suparništva i oružani sukob u kojemu su korvinovci pobijedili, na saboru je u Pešti izabran Vladislav II. Jagelović kojega je u Stolnom Biogradu 18. rujna 1490. svečano okrunio zagrebački biskup Osvald Thuz. S desne je kraljeve strane u toj prigodi bio Ivaniš Korvin, a s lijeve biskup Žigmund. Novi kralj Vladislav II. prema poznatim vrelima, boravio je u Pečuhu s proljeća 1495. Iz dostupnih bilješki nije teško saznati kako je sam kralj zapravo zamjerio Lovri Iločkom nevjeru i pljačku posjeda bačko – karlovačkog nadbiskupa, zatim dobra pečuškog i srijemskog biskupa. Postoje vrlo ozbiljne indicije o suradnji Lovrinoj s Turcima. Stoga su Lovri zaplijenili posjede, te ga proglasili neprijateljem domovine, pa je protiv njega upućena vojska. No, na kraju ipak sve je okončano primirjem, a sam kralj Vladislav II. otišao je iz Pečuha 10. travnja 1495. Prema povijesnim vrelima poznato je kako je kralj Vladislav II. Jagelović zapravo vladao do 13. ožujka 1516. kada je nakon njegove smrti, novim kraljem postao njegov sin jedinac Ludovik II. Budući da je stanje u samoj državi bilo veoma složeno i teško, a posebice je na djelu bila nepomirljiva nesloga u redovima velikaša koja je bila na granici pogibelji, na prijestolje dolazi tek nakon očeve smrti.“ (Taslidžić, 2001:23-24)

Taslidžić (1999) kaže da su od jeseni 1526. neprekidno stizale vijesti da se sultan Sulejman II. priprema za rat s Ugarskom, ali u to se nije dovoljno vjerovalo i mnogi su mislili da su to samo prijetnje. Bitka kod Mohača dogodila se 29. kolovoza 1526. godine. Koliko god je povijesno bila neizbježna i unaprijed se znao njezin ishod, za povijest Ugarske je bila sudbonosna, a za Hrvate je također imala posljedice.

„Stoga je to za Ugarsku, značilo definitivnu osmansku okupaciju, dok je to za hrvatske zemlje značilo okruženje koje je najavljivalo presudne bitke za održavanje „reliquiae reliquiarum olim magni et inclty regni Croatiae“ („ostatci ostataka negdašnjeg slavnog hrvatskog kraljevstva“).“ (Taslidžić, 1999:49)

Taslidžić (1999) dalje kaže kako je bitka na Mohačkom polju bila jedna među brojnim u sukobu kršćanskog i islamskog svijeta. Bitka je bila iznimno okrutna, krvava i nepoštena i posljedice su bile goleme.

8. DARDA POSLIJE TURAKA

Princ Eugen Savojski 24. prosinca 1698. godine dobiva posjed u južnoj Baranji, koji je nazvan Belje. Zemlju mu dodjeljuje tadašnji austrijski car Leopold I. zbog brojnih vojnih uspjeha, a posebno zbog pobjede nad osmanskom vojskom kod Sente 1697. godine. Osim hrvatskog, mađarskog i srbijanskog stanovništva na ovo se područje sada doseljavaju i Nijemci. (Alilović, 2012)

“Svoj pravi procvat beljsko vlastelinstvo doživljava u 19. st. kada su iz Njemačke dovedeni vrsni stručnjaci - marljivi Nijemci, koji su na beljskom vlastelinstvu postavili temelje naprednog gospodarstva. U to doba beljsko vlastelinstvo s 33 naselja broji oko 35.000 stanovnika. Za susjedno dardansko s mjestima Darda, Čeminac, Jagodnjak, Karanac, Bolman, Kozarac i Staro Petrovo selo te nekoliko mjesta u današnjoj Mađarskoj i s obzirom na slabiju razvijenost i favoriziranje beljskog vlastelinstva može se pretpostaviti kako je u tim mjestima dardanskog vlastelinstva bilo oko 1.000 stanovnika.” (Alilović, 2012:27)

Za dardansko vlastelinstvo početkom 18. stoljeća nastupio je mir i razdoblje sigurnosti. Nakon što loza Veteranievih izumire, jer ostaju bez potomaka, vlastelinstvo kupuje 1749. godine grof Carlo Esterhazy, potomak jedne od najmoćnijih ugarskih dinastija. Po Carlovoj smrti vlastelinstvo preuzima njegov sin Kazmer, a imanje je vodila njegova majka Amalya. (Alilović, 2012)

“Sljedeći vlasnik je unuk staroga Esterhazya, Janos Kazmer, koji lošim upravljanjem imanje dovodi do ruba propasti te ga nasljeđuje njegov sin Kazmer Janos, koji imanje 1842. godine prodaje Georgu Wilhelmu von Schaumburg Lippeu potomku stare njemačke obitelji.” (Alilović, 2012:28)

Austrijsko Carstvo sklapa sporazum s Mađarima 1867. godine te nastaje Austro - Ugarska monarhija. Od tada pa do kraja Prvog svjetskog rata vlastelinstvo Darda ostaje pod vlašću Monarhije te bilježi gospodarski napredak.

9. DARDA KROZ TRI RATA U 20. STOLJEĆU

Saznanja o stanju dardanskog vlastelinstva tijekom Prvog svjetskog rata gotovo da i nemamo. Prva saznanja nam dolaze iz godine 1917. kada knez Adolf prodaje dardansko vlastelinstvo grofu Ivanu Draškoviću. Godine 1918., po završetku rata, oba vlastelinstva postaju Državno dobro Belje u sastavu Kraljevine SHS. S tim promjenama počinje stagnacija i nazadovanje.

“Uz vojnu nazočnost srpskih postrojbi u Južnoj Ugarskoj, a nakon zaključenja primirja između Austro-Ugarske i sila Antante, 25. studenog 1918. godine održan je sabor u Novom Sadu uz prisutstvo Narodnog vijeća iz Bačke, Banata i Baranje. Taj sabor proklamirao je srpsku Vojvodinu, u koju će ući Bačka, Banat i Baranja i ujedno izglasao njihovo priključenje Kraljevini Srbiji.” (Alilović, 2012:28) Priključenje je proglašeno 1. prosinca 1918. godine.

Godine 1922. doneseni su temeljni zakoni za unutrašnje ustrojstvo Kraljevine SHS. Cijela je zemlja bila podijeljena na 33 oblasti, a prostor Baranje dodijeljen je Bačkoj oblasti, a Darda dobiva status kotara. Zakonom o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja od 3. listopada 1929. godine, cijela Kraljevina Jugoslavija je bila podijeljena na 9 banovina. Kotari Batina i Darda pripali su Dunavskoj banovini, koja je imala sjedište u Novom Sadu. Iz Uredbe o Banovini Hrvatskoj iz 1939. godine vidljivo je da kotar Darda nije ušao u sastav Banovine Hrvatske. (Alilović, 2012)

“Baranja je u sastavu Kraljevine Jugoslavije ostala do travnja 1941. godine, kada su je okupirale mađarske postrojbe, a mađarski parlament 16. prosinca 1941. godine donosi Zakon o pripojenju južnih krajeva, prema kojemu su Baranja i Bačka postale sastavni dio mađarske države.” (Alilović, 2012:29)

Sjedište županije Baranje tada postaje Pečuh. Provođena je denacionalizacija, mađarizacija i iseljavanje ne-mađarskog stanovništva. U tom periodu Darda postaje

jedinstveni kotar s 19 općina, a na čelu je bio kotarski načelnik te bilježnici na čelu općina. Nakon objavljivanja Zakona o pripajanju, antifašisti predvođeni komunistima Erne Kišom, Sarom Bertić i Jovanom Lazićem organiziraju komunističke organizacije po Baranji. Njihovo djelovanje je uglavnom nepovezano i izolirano te to dovodi do njihovog brzog otkrivanja i pogubljenja. Mađarska vlast 1944. godine mijenja stranu i sklapa savez sa Sovjetskim savezom. Njemačka na to reagira okupacijom Mađarske i Baranje, a teror postaje strašan. U studenom 1941. godine postrojbe 51. vojvođanske divizije oslobađaju Baranju. 8. vojvođanska brigada se kreće prema Dardi, a kako je prometnica Darda - Bilje presječena, njemačke postrojbe napuštaju Dardu bez borbe. (Alilović, 2012)

Tijekom 1943. godine Nijemci masovno napuštaju Baranju. 1944. godine AVNOJ donosi odluku o oduzimanju imanja folksdojčerima i ukidanju svih njihovih prava te su prebačeni u radne logore. Procjenjuje se da je u logorima stradalo 100-tinjak dardanskih Nijemaca. Po završetku rata Đilasova komisija, koja je bila zadužena za razgraničenje Hrvatske, odlučuje da kotari Batina i Darda izađu iz sastava Vojvodine. Hrvatski referendum održan je 1991. godine, u kojemu se i više od potrebnih 50% izjasnilo za Republiku Hrvatsku. (Alilović, 2012)

Alilović (2012) u monografiji navodi kako tijekom 1991. godine Darda kao multinacionalna sredina doživljava nacionalno raslojavanje kao uvertiru u rat i velika stradanja Hrvata i Mađara i drugih neistomišljenika kojima nije bila bliska ideja Darde kao dijela „srpske Baranje“.

U poglavlju Okupacija Darde, Alilović (2012) navodi srpanj 1991. godine kada počinju prvi minobacački napadi i progoni Hrvata iz baranjskih mjesta.

„13. kolovoza događa se mučko ubojstvo dvojice hrvatskih policajaca u Belom Manastiru Zorana Sinanovića i Marijana Kuzmana, a kod Švajcarnice Vidoje Marića pripadnika Specijalne policije. Tako su izgubljene sve iluzije kako će se sve „nekako riješiti“ bez prolijevanja krvi.“ (Alilović, 2012:62)

Alilović (2012) dalje navodi da 21. kolovoza dolazi do otvorenog tenkovskog pješačkog napada na Dardu i Policijsku postaju te se dio policajaca povlači u sportsku

dvoranu, a dio se nakon višesatne borbe predao. Nakon prolaska tenkova kroz središte Darde, preostali policajci na čelu sa zapovjednikom Kozmom probijaju se prema dvorcu, a dalje prema Osijeku. Do jutra traju žestoke borbe oko dvorane, a tenkovi opkoljavaju školsku dvoranu.

„Tijekom noći dio policajaca s ranjenicima se probija do Meca, a dio se zajedno s civilima predaje. Tom je prigodom zarobljen 21 policajac, koji su prošli strašne torture zatvora u Dardi, Belom Manastiru, Jagodnjaku, Dalju i Borovu selu. Tek 23. prosinca razmijenjeno je 20 policajaca, dok su dvojica specijalaca ubijena.“ (Alilović, 2012:62)

Iako se službeno smatra da je Baranja bila okupirana u kolovozu 1991. godine, kao što je u ovom poglavlju ranije navedeno, okupacija je zapravo počela nekoliko mjeseci ranije kada su srpski tenkovi i „rezervisti“ raspoređeni na strateškim mjestima, prije svega kod Batinskog mosta. Nakon toga slijede ubojstva, maltretiranja, pljačke, iseljavanja i protjerivanja nesrpskog stanovništva. Istodobno traje naseljavanje Srba iz drugih dijelova Republike Hrvatske. (Alilović, 2012)

„Prema tome popisu iz Općine Darda za nekoliko mjeseci je „nestalo“ oko 3000 nesrba, koji su svoje privremene domove pronašli uglavnom u Osijeku i okolici, Međimurju, Zagorju te Mohaču. Neslužbeni podaci govore kako je tijekom okupacije na području Darde ubijeno 60-ak osoba. Ured za zatočene i nestale traga za 5 nestalih osoba i posmrtnih ostataka s područja Općine Darda. Od početka traganja prema službenoj evidenciji Uprave konačno je riješeno 14 slučajeva nestalih osoba s područja Općine Darda.“ (Alilović, 2012:64)

10.STANOVNIŠTVO NEKAD I DANAS

Kao što je navedeno u poglavlju ovog rada Prvi pisani podatci, o Dardi saznajemo da prva saznanja o naseljavanju, prema arheološkim istraživanjima datiraju od 9. do 4. stoljeća prije Krista.

Dobar uvid za saznanje o stanovništu u povijesti Darde daju nam kanonske vizitacije koje su, osim vjerske, prikazivale i demografsku sliku ovog područja.

Iz prve zabilježene kanonske vizitacije 1729. godine doznajemo sljedeće o stanovništvu: "Njemački je, i to katolički, bogoslužju revan. Ima 320 duša sposobnih za godišnju ispovijed. Treba napomenuti da su u mjestu Darda 1727. godine podigli rašanski raskolnici (pravoslavci) crkvu od zemlje i šiblja. Kada je gosp. prefekt zapitan je li Vlastelinstvo dalo dozvolu za gradnju te crkve, odgovorio je da Vlastelinstvo nije dalo dozvolu, ali nije ni bilo protivno gradnji. Kada je pak raskolnički sudac pozvan i o istom zapitan, odgovorio je da su oni imali dopuštenje od samog preuzv. generala Veteranija, kao i od biskupa (raskolničkog)." (Sršan, 2003:11) Iz ovog se citata može zaključiti narodnost, vjeroispovijest te broj odraslih stanovnika. Osim toga tu se spominje i vrijeme te uvjeti izgradnje pravoslavne crkve.

U vizitacijama je 1738. godine zabilježeno kako je zemljoposjednik i dalje grof Julije Veterany. Za njega se spominje samo da ovdje ima rezidenciju, ali bez kapelice. Ovoga puta imamo malo podrobnije informacije o narodu. Prema Vizitoriju, odraslih katolika ima 300, a djece 50. Osim toga, saznajemo kako pravoslavaca ima gotovo jednak broj te da javno obavljaju bogoslužja. Narodu se zamjera nemarno dolaženje u crkvu te psovke i kletve. (Sršan, 2003)

Za 1757. godinu imamo nešto manje izvora koji kažu da se broj stanovnika povećao na 420 duša, a također dobivamo informaciju kako ima 44 bračna para. Broj pravoslavaca raste recipročno.

Vizitacije iz 1782. godine značajne su iz razloga što se prvi puta spominju Židovi na ovom području. "Narod ovog mjesta je katolički, ali pripada trima narodnostima: mađarskoj, njemačkoj i hrvatskoj (iliričkoj), osim naroda grčkog nesjedinjenog obreda, kojeg ima 876 duša, zatim Židova, kojih ima 40 duša. Nijemaca katolika ima 200 sposobnih za ispovijed, te još 150 nesposobnih. Mađara katolika ima 52 sposobnih za ispovijed, te još 40 nedoraslih za ispovijed, a Hrvata katolika sposobnih za ispovijed 50, te još 12 nesposobnih za ispovijed. Obratilo se troje, otpadnika nema, ako ni ženidbe različite vjeroispovijesti." (Sršan, 2003:161) Kasnije u tekstu spominje se da 1810. godine već postoji sinagoga u Dardi (Sršan, 2003:223)

Iz 1810. godine navodi se kako se propovijed i kateheze drže na njemačkom i na hrvatskom jeziku, a kateheze i na mađarskom. Stanovnika ima 758, a u Tvrdavici 114. (Sršan, 2003)

U kanonskim vizitacijama 1829. godine nalazimo detaljnije podatke: katolika ima 1156, od toga 823 Nijemca, 274 Mađara i 50 Hrvata. Djece ukupno ima 212, zimi školu pohađa 130 djece, a ljeti samo 75 (vjerojatno zbog radova u polju; djeca su također morala pomagati). Pripadnika grčkog nesjedinjenog obreda ima 568. Reformatora ima 7, kalvina 11, a Židova 231. (Sršan, 2004)

Prema *Vizitacijama* (2004:47) "...u jednom razredu učenici uče s dobrim uspjehom njemačka i mađarska slova, čitanje, pisanje, računanje, srednji katekizam i biblijsku povijest...Nauk vjere s dobrim uspjehom izlaže župnik srijedom i subotom. Pripadnici grčkog nesjedinjenog obreda i Židovi imaju svoje škole..."

Groblje je prošireno 1825. godine za jedno jutro te je ograđeno jarkom. (Sršan,2004)

Alilović (2012:18) piše o doseljavanju Hrvata: „Od novoga stanovništva krajem 17. stoljeća spominju se Hrvati katolici iz drugih krajeva baranjske županije, ranije doseljenih iz sjeverne i zapadne Bosne. Šokci, kulturološku ulogu imaju prvenstveno u folkloru, tradicijskim običajima, narodnoj nošnji, ali u „šokačkom divanu i ikavici“ koji se kroz tri stoljeća zadržao do danas.“

Nadalje autor navodi važnost njemačkog entiteta koji se naseljavaju iz Bavorske i Schwarzwalda u 17. i 18. stoljeću nakon oslobođenja od osmanske vlasti. (Alilović, 2012)

Za Nijemce ili, kako su ih nazivali, podunavske Švabe, Alilović (2012) kaže da su većinom iz Bavorske na ove prostore došli između 1711. godine i 1715. godine. Uglavnom su bili seljaci, a mehanizacija koju su donijeli sa sobom značila je privredni oporavak. Osnovali su prvu školu 1722. godine, podignuli njemačku narodnu čitaonicu 1876. godine te prve paromlinove.

„Spominju se obrtnici mlinar Gungl, sodar Kviring, krojačica Kunovica, remenar Begner, krojač Ket, mesar Hert, tiskar Birnbauer, kovač Kiefer, obuçar Noll, braća Rajh,

Schmeisl, Kaltneker, Dreyer, Kertiz, mlinar Bruker, Angster, Stockbauer (izrađivao burad) i Nester. Stevan Herth obavljao je dužnost predsjednika Općine Darda od 1938. do 1941. godine, a u ambulanti je 1941. godine radio dr. Hauk. Brojni Dardanski Nijemci bili su ili regrutirani ili su se prijavljivali za 7. SS diviziju „Prinz Eugen“ popunjenu folksdojčerima.“ (Alilović, 2012:19)

Pod utjecajem europskih ratnih događanja Nijemci iseljavaju 1944. godine. Dolaskom NOVJ-a i Crvene armije folksdojčerima se oduzimaju imanja i ukidaju njihova prava. Radno sposobne Nijemce odvozili su u logore u Gakovo u Bačkoj, zatim Valpovo, Josipovac, Krndiju, Beli Manastir te na baranjskim pustarama. Uvjeti života bili su neljudski i prema procjenama tamo je umrlo stotinjak Dardanskih Nijemaca. Preživjeli su ostali raditi na pustarama bez vraćene imovine.

Nakon Nijemaca, naseljavaju se kolonisti Hrvati iz Hrvatskog zagorja i Međimurja te Srbi iz Bosne, Hercegovine, Banovine i Korduna.

Alilović (2012) spominje da na području Općine Darda prema posljednjem popisu stanovništva iz 2011. godine živi 6394 stanovnika te da od prije nekoliko godina djeluju Vijeća srpske, mađarske i romske nacionalne manjine. Kako sada, tako od davnih rimskih vremena, Darda je slovila kao multietnička sredina. Njen povoljan prometni položaj ujedno je i loša strana zbog brojnih vojski koje su prolazile kroz Daru koristeći cestu. Prema popisu iz 1991. godine Baranja je imala 54.190, a 2001. godine 42.633 stanovnika. Usporedbe broja stanovnika Baranje 1991. godine i 2011. godine pokazuje kako je Baranja za 20 godina izgubila oko 15000 stanovnika. Darda je 2011. godine imala 5322 stanovnika, što je manje za skoro 1500 stanovnika, nego 2001. godine.

Prosječna gustoća naseljenosti je 75 st./km², ima 2463 domaćinstva, udio žena je 52,6 %, dok je udio muškaraca 47,4 %. Stopa rođenih iznosi 10,8 ‰, a stopa umrlih 12,3 ‰. U narodnosnom sastavu prevladavaju Hrvati 51,87%, zatim slijede Srbi 28,43 % te Mađari 8,23 % i ostali. Prema vjeri na katolike otpada 58,85 %, na pravoslavce 25,02 %, Jehovine svjedoke 1,32 % itd. (Feldbauer, 2004)

10.1. Židovi

Prve pisane podatke o Židovima u Dardi donosi Sršan (1999) prema Popisu kotarskih načelnika iz 1785. godine. Tekst, odnosno rukopis, doslovno je preveden s latinskog jezika, a cilj je pružiti budućim istraživačima sadržaj i informaciju. Tako saznajemo da se u Dardi nalazi devet židovskih obitelji koje nemaju stalno boravište. Većina ih se bavi trgovinom. Dva su obrtnici, a dva prodavači. Nisu zakupci. Dva stanuju na vlastelinskom placu, a drugi u seljačkim kućama. Nemaju rabina niti stvarnu sinagogu, već se sastaju u jednoj sobi. Od njih ni jedan nije kirurg niti liječnik. Svi su siromašni.

„Ne usuđuju se prodavati štetnu robu, a ako bi se uhvatili, smatrali bi se krijumčarima robe.

S lutalicama Židovima se tako radi kao i s drugim lutalicama.

Njihove se osobe svake godine unose u popis dika.

U mjestu malo trguju, više trguju po Slavoniji i Bosni.

Kako se to događa? Neki imaju dobar uspjeh, a neki gube.

Posjećuju sve sajmove koji se običavaju držati po cijeloj Slavoniji.

Seljacima daju robu na povjerenje (kredit), ali ne s kamatama, već za cijenu robe koja je izložena.“ (Sršan, 1999:174)

„Židovi su u Dardi kao trgovačkom središtu Baranje ostavili dubok trag. Svoj procvat doživljavaju u prvoj polovici 19. stoljeća kada je zabilježeno preko 230 Židova koji žive u „gradiću Darda“ i taj broj uz manja odstupanja ostaje do početka Prvog svjetskog rata. Uoči Drugog svjetskog rata u Baranji je živjelo oko 200 židovskih obitelji uglavnom Aškenaza, dok nema preciznih podataka koliko je točno Židova živjelo u Dardi. Nakon mađarske okupacije 1941. godine baranjski su Židovi većinom završili u nacističkom logoru Auschwitz, a 1945. u Baranji je ostalo svega nekoliko desetaka židovskih obitelji koji su raseljeni, uglavnom u Izrael ili su umrli, a dio ih je asimiliran. Velika većina je ratovima i postratnim migracijama skoro potpuno eliminirana iz demografske slike Baranje.“ (Alilović, 2012:19)

Slika 4. Židovsko groblje u Dardi, fotografirao Saša Alilović

10.2. Romi

Posavec (2015) objašnjava da je uobičajeni naziv za Rome – Cigani, riječi koja potječe od grčke riječi „Athinganos“. Prve grupe Roma dolaze na područje Europe u 14. i 15 stoljeću.

„Svojim izgledom i životom pod šatorima nisu se uklapali u kategoriju tadašnjeg društva te su dobivali razna imena koja su izražavala njihovo podrijetlo i pogrešno shvaćen identitet. Romi su se kretali Europom od Grčke, Francuske, Njemačke, Norveške, Švedske, Italije, Škotske i Portugala. U drugoj polovici XIV. stoljeća sve je veća prisutnost Roma na području Europe, najprije u Vlaškoj i Češkoj, a zatim na sjeveru Europe. Romi su se u to vrijeme kretali u skupinama, sa ženama i djecom. Uvijek su imali vođu, grofa ili vojvodu, posjedovali su konje i zaprežna kola u kojima je bila prtljaga i ostala potrebna sredstva za put.“ (Posavec, 2015:6)

O Romima u Dardi 1785. godine zapisano je:

„U ovome mjestu boravi sedam obitelji Cigana, pet su rimokatolici, a dva grčkog nesjedinjenog obreda.

Svi stanuju u kućama.

Služe vlastelinstvu kao inkvilini s 15 radnih dana i plaćaju još 1 for.

Snose i javne terete, a u razmjeru s veličinom svoga posjeda plaćaju porez te moraju sudjelovati kod popravka putova i mostova svojim radom. Nisu luralice.

Dva su kovača, dva citaraša, a drugi se uzdržavaju od ručnog rada.

Ne posjećuju sajmove. Konjima ne trguju.

Njihova djeca nisu raspršena.“ (Sršan, 1999:174)

Zatim od Alilovića (2012) saznajemo da bi identitet Darde bio nepotpun bez Roma koji imaju indijske korijene. Migracije Roma prema Europi odigrale su se između 9. i 14. stoljeća.

„Pretpostavlja se kako su Romi na područje Baranje u značajnijem broju stigli sredinom 19. stoljeća nakon ukidanja ropstva u Rumunjskoj. Upravo iz te zemlje potiče romski jezik, kao arhaični dijalekt rumunjskog. Cigani, pogrdni naziv za Rome potječe iz grčkog naziva Atsinganos, a kroz povijest, ovaj je naziv u različitim jezicima modificiran. Prema popisu iz 2001. godine kao Romi se izjasnilo svega 200-tinjak stanovnika Darde, a kao Vlasi 100-tinjak. Ipak, procjenjuje se kako je broj Roma u Općini Darda oko 900. Danas najveći broj Roma živi u dva naselja tzv. Barakama i Zlatnici.“ (Alilović, 2012:20)

Od Posavec (2015) saznajemo da je u 18. stoljeću otkriveno indijsko porijeklo romskog jezika koji je proizašao iz nekoliko narodnih jezika: hindi, nepali, punjabi. Utvrđena je i povezanost Romskog jezika s pendžapskim i potoharskim jezikom koji se govore u sjevernoj Indiji i Pakistanu.

„Zbog tisućljetnih migracija, u različitim etapama i razdobljima, boravaka na različitim jezičnim područjima Romi su se prilagođavali jezicima zemalja u kojima su boravili. Često se Romski jezik tretira kao spremnik koji se može oblikovati i nadopunjavati. Pomoću vlastitog jezika Romi se mogu distancirati od nepoznate okoline na način što ih ta ista okolina neće moći razumjeti. Svojevrni je to i ponos romske populacije jer samo Romi međusobno razumiju jezik kojim komuniciraju. Kako god tumačili, društvo u cjelini treba očuvati romski jezik kao sastavni dio kulture i tradicije jednog naroda.“ (Posavec, 2015:12)

Romi u Baranji u današnje vrijeme žive od socijalne skrbi koja nije dovoljna za podmirenje osnovnih životnih potreba, a sredstava za obnavljanje kuća u kojima žive nema zbog dugogodišnje recesije. (Posavec, 2015)

11. POVIJEST ŠKOLSTVA U DARDI

Profesorica povijesti i hrvatskoga jezika Sanela Toša Ljubičić navodi (2014:11) "U Baranji je bilo učitelja i škola čak i za vrijeme turskog gospodarstva, kada odgoj drže franjevci i sve brojniji reformatori, naročito kalvini. Ovdje je bilo učitelja i za vrijeme habsburškoga vladanja i za vrijeme Kraljevine Jugoslavije, mađarske okupacije, socijalističke Jugoslavije."

Povijest školstva na prostoru Baranje je vrlo raznolika zbog raznih utjecaja. Počevši s Karlom Velikim u 8. i 9. st., zatim ove prostore preuzimaju Mađari, a školstvo potpada pod vlast Pečuške biskupije. Kasnije dolaze Turci, a brigu o školstvu tada preuzimaju franjevci, a kasnije isusovci. Polovinom 18. st. Marija Terezija svojim reformama počinje razvijati školstvo i širiti njemački jezik. Učile su se osnove čitanja, pisanje i računanje te su imali obuku o poljodjelstvu. U to vrijeme u selima beljskoga i dardanskog vlastelinstva radile su tri konfesionalne škole: katolička, pravoslavna i protestantska, na tri jezika: njemačkom, hrvatskom i mađarskom. (Toša Ljubičić, 2014)

11.1. Školstvo u Dardi u 18. stoljeću

U Kanonskim vizitacijama iz 1729. godine navodi se za tadašnjeg učitelja, Matiju Wagnera, da "...se ne sviđa ni gosp. župniku ni narodu." (Sršan, 2003:11) Naime, za narav župnika nije navedeno mišljenje naroda, a osim toga nije naveden ni razlog nesviđanja. Osim tog podatka navedena je starost učitelja, godine službe i primanja.

Prilikom iduće kanonske vizitacije, 1738. godine saznaje se da je učitelj na području Darde ostao isti. Ponavlja se slično kao i u navodima od prije 9 godina, kada također nisu bili zadovoljni učiteljem. Sada za ravnatelja Matiju Vogrija, koji ima samo 3 učenika govore kako ga "...treba otpustiti, budući da je vrlo priprost." (Sršan, 2003:25) Iz ovoga navoda također je vidljivo kako je broj učenika kritično nizak.

Za godinu 1757. iz kanonskih vizitacija imamo saznanja da je ravnatelj i dalje Vagner, sada već u poodmakloj dobi, jer se u tekstu navodi kako se čini da više nije sposoban odrađivati potrebne funkcije i službu te se navodi potreba za njegovom zamjenom. Bitno za školstvo je i to što se 1757. godine spominje dogovor crkve s vlastelinskim prefektom kako će se izgraditi školska kuće te će se unajmiti drugi ravnatelj. (Sršan, 2003)

Kanonske vizitacije iz godine 1782. navode kao učitelja Matiju Ruffa koji ima 40 godina. Zna samo njemački jezik. Za navedeno možemo zaključiti snažnu germanizaciju ovih prostora. (Sršan, 2003)

„On dobro obavlja svoju službu u pjevanju, obredima, uslugama i kod pouke djece, koje poučava samo zimi sve do Uskrsa. Budući da još nije položio ispovjed vjere, treba ga dovesti da ju položi na prvoj sjednici distrikta. Učiteljeva je kuća smještena blizu župnog doma... ta je kuća postala ruševna, pa je stoga preporučeno mjesnoj općini da ju što prije... popravi.“ (Sršan, 2003: 161)

11.2. Školstvo u Dardi u 19. stoljeću

Prema kanonskim vizitacijama iz 1810. godine imamo saznanja kako postoji više od 130 djece, u dobi od 7 i 12 godina koja su sposobna pohađati školu. No, od svih njih prošlu zimu je školu pohađalo 36 dječaka i 24 djevojčice, dok ih sada, u ljeto, pohađa sveukupno 42. (Sršan, 2003)

Godine 1868. donesen je zakon o narodnom obrazovanju. U njemu se ističe obvezno obrazovanje za mušku i žensku djecu od 6 do 12 godina u redovnim školama te nedjeljnima, za djecu od 12 do 15 godina. Škole mogu biti državne, privatne i vjerske. (Toša Ljubičić, 2014)

11.3. Školstvo u Dardi u 20. i 21. stoljeću

Krajem prvog svjetskog rata darđansko vlastelinstvo biva prodano grofu Ivanu Draškoviću. Nastavni jezik za vrijeme Kraljevine Jugoslavije bio je srpskohrvatski, a odjela na mađarskom i njemačkom nije bilo. 1929. godine uvodi se obavezno osmogodišnje školovanje. (Toša Ljubičić, 2014)

Slika 5. Učenici Osnovne škole Darda, iz zbirke Saše Alilovića

“Prema podacima iz pisanih izvora, u Dardi je tada djelovala Osnovna škola u Dardi grkokatoličke srpske konfesije. Sačuvani podaci su 1916.-1918. i to imenici, napisani na mađarskome i latinskome jeziku. Nakon sloma Austro-Ugarske osniva se Državna osnovna škola u Dardi, koja je djelovala 1919.-1946.... Nastava se održavala u odjelima odvojenima prema nastavnim jezicima.” (Toša Ljubičić, 2014:20)

Za vrijeme II. svjetskog rata, Mađarska anektira Baranju. Škola u Dardi tada nosi ime Mađarska kraljevska osnovna narodna škola te djeluje od 1941. do 1944. godine. Škola nastavlja svoje djelovanje i u socijalističkoj Jugoslaviji. U tom razdoblju škola u Dardi dobiva ime Osnovna škola Sare Bertić. Nastava se vodi na hrvatskom jeziku i obuhvaća Kokin grad, Topolik, Uglješ, Ćirinu Adu, Jagodnjak Rit, Kozjak, Mece te Bilje. (Toša Ljubičić, 2014)

“U Dardi je sve do 1968. godine djelovala stara škola sa 6 učionica. Te je godine izgrađena nova zgrada, s 12 učionica, radionica i 5 prostorija za namjensku nastavu. Škola je te godine imala 18 odjela te nije imala dvorane.” (Toša Ljubičić, 2014:24)

Izlazile su školske novine *Prakozorje*. Škola je imala 57 prosvjetnih radnika. Sva su djeca bila pioniri, a nakon osmogodišnje škole postajali su omladinci.

OŠ Sara Bertić 1970. godine bila je druga po veličini škola u Baranji. Najveći uspjeh doživljava 1. lipnja 1976. godine, kada je proglašena jednom od šest uzornih škola, zato jer je postigla nadprosječne rezultate u odgojno-obrazovnom radu. Taj dan se od tada slavio kao dan škole. Sportska je dvorana izgrađena 1979. godine, a 1986. godine kuhinja. Za vrijeme Domovinskog rata škola djeluje, ali gotovo da nema pisanih podataka te se sve temelji na sjećanjima nastavnika i učenika. Nakon Domovinskog rata škola se obnavlja. Svečano otvorenje obnovljene škole i nastavno-sportske dvorane bilo je 18. prosinca 1999. Godine. Škola je u cijelosti obnovljena tek 2002. godine. Već je 15 godina ravnatelj škole prof. Janoš Boni (bivši učenik i nastavnik). (Horvat, Mesić Muharemi, Toša Ljubičić, 2014)

Slika 6. Osnovna škola Darda danas, fotografirao Saša Alilović

11.4. Dječji vrtić *Radost Darda*

Kada se govori o povijesti vrtića u Dardi prvi spomen imamo o "čuvalištu" za djecu od 3 do 7 godina u Dardi koje su osnovale tadašnje zemljoradničke zadruge *Zvijezda* i *Sloboda* 1947. godine. Čuvalište se nalazilo u učiteljskom stanu Dejana Atanackovića u središtu Darde. S obzirom na to da je prostor bio malen, dio čuvališta se seli u dvorac. Vrtić se 1950. godine premješta u prostore u središtu Darde, u neposrednoj blizini današnje zgrade općine Darda. U tom razdoblju pa sve do 1977. Godine, ravnateljica *zabavišta* bila je Zora Marijanović. U tom periodu broj djece je narastao na 40. Godine 1956. naziv se mijenja u Dječji vrtić., a 1960. godine broj djece raste na 70. Na zahtjev radnika Peradarnika 1971. godine i u Mecama se otvara vrtićki odjel koji polazi 20 djece. U idućim godinama broj djece koje pohađaju vrtić samo raste: 1977. - 170, a 1989. - 228.

Slika 7. Dječji vrtić 1952. godine, iz zbirke Saše Alilovića

Godine 1978. gradi se vrtić na sadašnjoj lokaciji (odmah pored OŠ Darde, tada OŠ Sara Bertić), a 1986. godine otvara se i jaslična skupina.

Početkom Domovinskog rata dio radnika vrtića je prognan, a oni koji su ostali nastavljaju s radom od 1992. godine. Nakon mirne reintegracije počinje povratak prognanika u Dardu. S mjesta ravnatelja vrtića tada odlazi Savo Mačković, a na njegovo mjesto stupa Nada Rašo. Ona obnaša dužnost samo godinu dana, kada ju zamjenjuje

Gordana Družinec koja tu dužnost obnaša do 2004. Te godine ravnateljica postaje Katica Vuk, a 2012. godine Marijana Cmrečnjak. Te godine vrtić polazi 101 dijete. Podijeljeni su u 4 skupine. Zanimanje za pohađanje vrtića je veliko, no dio djece je bio odbijen, zbog primjene novih pedagoških standarda. Rješenje za to je bila dogradnja novog prostora pored postojećeg vrtića, koji još nije dovršen. Vrtić, osim ravnateljice, zapošljava još 6 odgajateljica, medicinsku sestru, dvije čistačice i kuharicu. Vrtić 2012. godine dobiva eko zastavu i postaje *Eko vrtić*. (Alilović 2012)

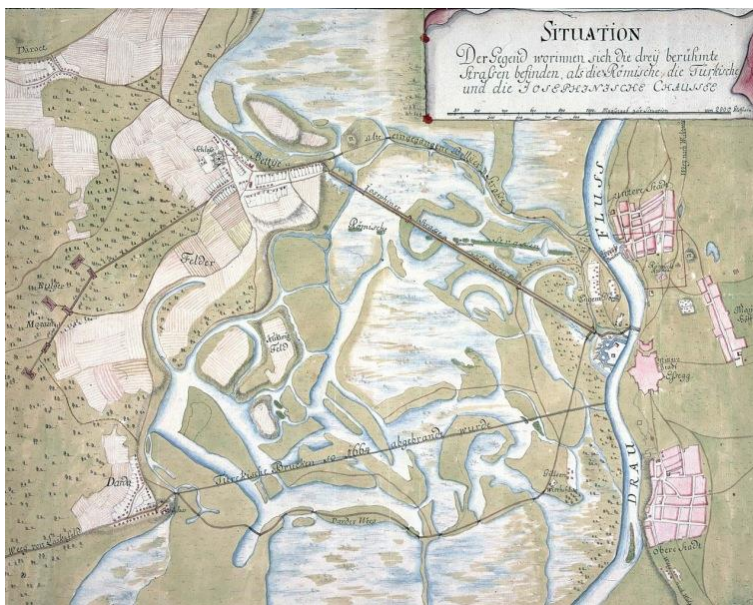
Slika 8. Dječji vrtić *Radost* danas, fotografirao Saša Alilović

12. POVIJESNI ZNAČAJ

12.1. Sulejmanov most

Sulejmanov most sagrađen je kao pontonski most preko Drave za pohode prema Mohaču. Za vrijeme Sigetske bitke 1566. godine sagrađena je drvena cesta na stupovima do Darde. Za vrijeme Sulejmana Veličanstvenog most je bio dio vojnih komunikacija koje su podizane na močvarnim terenima. (Buljan, Vučetić, 2014)

„S baranjske strane, idući od Darde preko bara i močvara u dužinu od približno 8 kilometara izgradio je Hamza-beg drvenu cestu na hrastovim stupovima do kopnenog prilaza mostu nasuprot Osijeku, a Nesuh-beg takav prilaz od Osijeka i most na lađama preko Drave. Budući da su ti dijelovi činili prometnu cjelinu, udio Hamaza-bega u gradnji mosta bio je, doista golem, pa se on zbog toga i navodi kao njegov graditelj. Nakon što je osmanska vojska prešla Dravu, krenuo je 26. srpnja iz Osijeka sultan Sulejman i zaputio se praćen pucnjevima topova preko novosagrađenog mosta prema Sigetu, gdje ga je snašla smrt. Uskoro zatim prošao je kroz Osijek veliki vezir Mehmed-paša Sokolović prateći Sulejmanov leš na putu u Istanbul.“ (Mažuran, 2000:31)

Slika 9. Sulejmanov most, iz monografije Općina Darda Saše Alilovića (2012)

Mladen Pešić (2011) u članku o istraživanju i pručavanju ostataka Sulejmanova mosta navodi podatke o nekadašnjem izgledu i opisima mosta: „Postoje mnogi povijesni podaci, slike i karte koji su zabilježili postojanje mosta, ali oni nisu dosljedni kada ga opisuju. Osmanski izvor Mustapha Selaniki nas obavještava da je most bio dug 4 800 lakata, što je oko 3 600 metara i da je stajao na 118 brodova. Petrus Bizarus kaže da je bio jednu milju dug i više od 14 lakata širok (oko 10 metara). U nekim verzijama izvori donose da je most imao 8 335 stope (passus) i širinu od 12 stopa, dok drugi govore o dužini od 8565 stopa i širini od 65 stopa. Poznati osmanski putopisac iz 17. st. Evlija Čelebi kaže da je bilo potrebno puna dva sata hoda da se prođe cijeli most. Iz navedenog se može zaključiti da iz pisanih izvora nije moguće točno odrediti dimenzije mosta, ali otprilike možemo reći da je njegova dužina iznosila između 6 500 i 8 000 metara, a širina između 5,5 i 10 metara. Podaci o vremenu koje je bilo potrebno za izgradnju mosta i broj ljudi koji su sudjelovali u izgradnji mosta također se razlikuju. Podaci kažu da je most građen između 10 i 17 dana i da ga je gradilo između 20 000 i 25 000 ljudi. Nekoliko izvora također nam govori o izgledu i konstrukciji mosta. On je stajao na 8 velikih hrastovih stupova između kojih se svakih 180 cm nalazio manji pylon. Njegova pješačka površina bila je prekrivena debelim hrastovim daskama, a imao je i vrata, kule, galerije i ogradu na obje strane. Stalna straža je štitila most i oni su kontrolirali prijevoz putnika i robe koja se transportirala preko mosta. Jedan dio mosta bio je pomičan, a tijekom noći su stražari mogli taj dio podići čime bi osigurali da nitko ne može proći preko njega. Bez obzira na povijesne podatke o različitim verzijama dimenzija mosta, možemo reći da je u oku onodobnih promatrača Sulejmanov most bio arhitektonsko čudo tog vremena.“

Slika 10. Sulejmanov most, iz monografije Općina Darda Saše Alilovića (2012)

U povijesnom očevidu velikog osječkog mosta autor Milan Pelc (2014) navodi 1566. godinu kao godinu izgradnje stalnog mosta preko Drave i močvarnih područja do Darde. „Pokušaji podizanja mosta zabilježeni su u svibnju 1566., no zbog visokog vodostaja Drave i Dunava gradnja se ozbiljno otegnula i zapinjala. Napokon je – prema većini izvora – nakon drastičnih prijetnji carske uprave lokalnim dostojanstvenicima, požeškom Nesuh-begu i pečuškom sandžakbegu Hamzi, most bio dovršen do 19. srpnja 1566. godine. Izvještaji i opisi u kronikama druge polovine 16. stoljeća navode da je gradnja obavljena u rekordnom roku od najviše dva tjedna, no izvještaj pisan glagoljicom navodi da je trajala samo deset dana. Neki kroničari spominju i posve nerealan rok od osam dana. Te podatke valja uzeti s ozbiljnom rezervom, jednako kao i navode prema kojima je na gradilište mosta u tom kratkom vremenu morao izaći golem broj ljudi – čak do 25 tisuća. Teško je zamisliti organizaciju gradilišta i logistiku na močvarnom tlu s tolikim brojem ljudi u tako kratkom vremenu.“ (Pelc, 2014:23)

Mažuran (2000) navodi kako je most bio jedinstven u Europi. Svrha mosta bila je osiguravanje trajne prometne veze s Budimom. Sulejmanov osječki most bio je poznat kao svjetsko čudo i nazivan je „Il ponte famoso d'Essek“ ili „Die so berühmte und wunderbahre Esseker Brucken“.

„O njegovu izgledu, gradnji i veličini raspredane su mnoge priče i legende, pa je neodoljivom snagom privlačio putnike i namjernike iz svih krajeva Europe i davao maha razigranoj mašti slikara i bakropisaca.“ (Mažuran, 2000:31)

„Svakog dana mostom je pristizala roba iz Podunavlja ili se odvozila u Podunavlje, prolazile su trgovačke karavane i vojska, hitali su glasnici i kretali se visoki službenici Carstva, te brojni trgovci, putnici i namjernici koji su duže ili kraće boravili u Osijeku.“ (Mažuran 2000: 32).

Mažuran (2000) opisuje kako se potkraj siječnja 1664. godine sručio Zrinski na tursku palanku Dardu u Baranji koja je branila prilaz Sulejmanovu mostu. „Goneći razbijenu posadu u Dardi preko mosta stigao je u Osijek, zapalio osječku palanku i na povratku spalio znatan dio Sulejmanovog mosta i razorio Dardu. Istom brzinom kao što je nastupao Zrinski se tako i povlačio, pa je 11. veljače javio caru Leopoldu iz Babocse da je spalio Dardu, Osijek, osječki most i mnoga druga mjesta. (Mažuran, 2000:36)

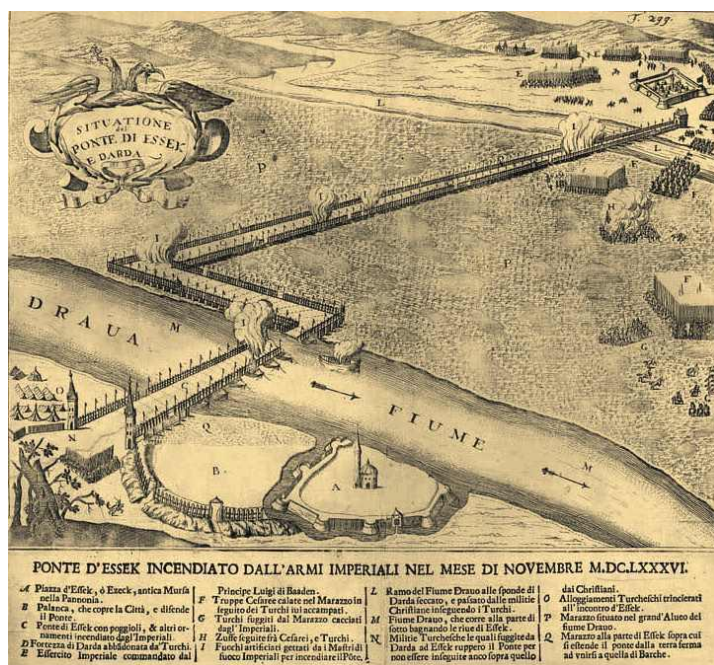

Slika 11. Prikaz napada Zrinjskog na turski most i paljenja,

iz monografije Saše Alilovića (2012)

Sažeto o legendi glasovitog mosta Slavko Šisler (2007:209-210) kaže „Godine 1566. Turci su sagradili glasoviti Sulejmanov most, zapravo cestu na drvenim stupovima, koja je prolazila kroz baranjsku močvaru u duljini od osam kilometara, od Osijeka do Darde. Impozantni most izgrađen od teških greda imao je lijepe galerije i tornjeve, a na njemu su se mogla mimoći četvora kola i bio je dug 8565 koraka. Kao svjetsko čudo u europskoj javnosti nazivan je Veličanstvenim mostom. O izgradnji i veličini mosta nastajale su mnoge priče i legende. Paljenjem mosta proslavio se 1664. godine u Europi hrvatski ban Nikola Zrinski, koji je neprekidno Turcima nanosio poraze.“

„U očima suvremenika Sulejmanov je most slovio kao svjetsko čudo. O njegovu izgledu, gradnji i veličini nastajale su mnoge priče i legende, pa je neodoljivom snagom privlačio putnike i pustolove iz svih krajeva Europe. Na temelju takvih priča davali su maha mašti slikari i bakropisci, koji su ga crtali i prikazivali, a da most u naravi nikada nisu ni vidjeli. Danas za niskog vodostaja Drave i jezera Đola još uvijek se mogu vidjeti ostatci hrastovih trupaca na kojima je počivao most.“ (Alilović, 2012:56)

Slika 12. Skica Sulejmanovog mosta iz 1686. godine,

iz monografije Općina Darda Saše Alilovića (2012)

12.2. Suvremena israživanja ostataka Sulejmanova mosta

Alilović (2012) navodi podatke iz srpnja 2009. godine o suvremenim istraživanjima ostataka Sulejmanovog mosta. Arheolozi Hrvatskog restauratorskog zavoda proveli su terenska istraživanja na prostoru ribnjaka, mjestu na kojem se pretpostavlja da je završavao Sulejmanov most. Cilj istraživanja bio je dokumentirati sve drvene elemente mosta koji su izvađeni prilikom proširivanja Male Đole te su se nalazili u pijesku izvađenom na obali.

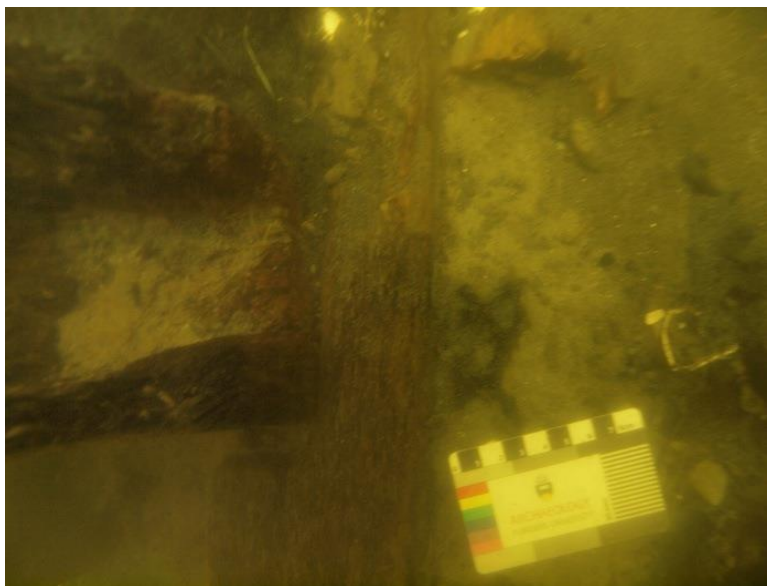

Slika 13. Istraživanja ostataka Sulejmanovog mosta, 2009. g., fotografirao S.Alilović

Slika 14. Ostaci Sulejmanovog mosta iz 2009. g., fotografirao S.Alilović

„U daljnjim istraživanjima ovi podaci će biti od velike koristi prilikom idejnih rekonstrukcija nekadašnjeg izgleda mosta. Radiokarbonska analiza uzoraka pilona uzetih in situ pokazala je da potječu iz vremena između 1440. i 1650.g., što odgovara vremenu nastanka mosta. Nakon usporedbe geodetskih planova napravljenih tijekom istraživanja s kartama iz 17. i 18. stoljeća koje bilježe postojanje navedenog mosta, uočeno je da njegov smjer pružanja odgovara poziciji Sulejmanovog mosta. Radi potencijalne ugroženosti od strane ribolovaca, kupaca ili ponovnih jaružanja u samom ribnjaku, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske upisalo je ovaj lokalitet na listu „preventivno zaštićenih kulturnih dobara“, a u planu je i nastavak istraživanja na kopnenom i podvodnom dijelu lokaliteta.“ (Alilović, 2012:58)

Slika 15. Podvodna istraživanja ostataka Sulejmanovog mosta u Maloj Doli, fotografirao S.Alilović

U svezi s najnovijim istraživanjima ostataka Sulejmanova mosta, Alilović (2016) piše o suradnji na projektima između Općine Darda i razvojne agencije turske vlade TIKA-a. TIKA se obvezala financirati geofizička i arheološka istraživanja, a u planu je izgraditi tematski park. Kroz tematski park prikazat će se povijesna važnost lokaliteta kao i Sulejmanovog mosta.

Slika 16. Arheološki nalaz dijela ljudske lubanje iz 2016. godine, fotografirao S.Alilović

12.3.Dvorac Esterhazy

„Povijest dvorca u Dardi slabo je istražena. Nepoznato je i doba njegova nastanka. U malobrojnoj literaturi o dvorcu navode se različiti podaci o gradnji dvorca, smještajući je od druge polovice 18. do početka 19. stoljeća. Moguće je da je izgrađen u doba banovanja Franje Estehazyja potkraj 18. stoljeća. U literaturi se spominje i Ivan Kazimir Esterhazy kao graditelj dvorca 1813. godine.“ (Šćitaroci, 1998:110)

Slika 17. Ulaz u dvorac, 1918. godina, iz zbirke Saše Alilovića

Prema riječima Šćitarocija (1998) prvi posjednici vlastelinstva sa sjedištem u Dardi bili su János (Johan) i Friedrich Veterani, koji su imanje stekli u doba Karla VI. svojim zaslugama i kupovinom. Kraljica Marija Terezija 1749. godine daruje vlastelinstvo obitelji Esterházy koja se smatrala jednom od najuglednijih ugarskih plemićkih obitelji. Iz mađarske velikaške obitelji Esterházy, koja se često spominje u 18. stoljeću u hrvatskoj povijesti, potječu zagrebački biskup Mirko (Emerik) III. te hrvatski banovi Josip i Franjo. Mirko Esterházy imenovan je 1709. g. zagrebačkim biskupom. Obnašao je ugledne crkvene i političke dužnosti pa tako i krunidbu carice i kraljice Marije Terezije 25. lipnja 1741. godine. Obitelj Esterházy prodaje vlastelinstvo Darda 1842.

godine knezovima Schaumburg – Lippe. Potkraj 19. i početkom 20. stoljeća mijenjaju se vlasnici tako da posjed postaje vlasništvo Mađarske agrarno – rentne banke koja daje imanje u zakup.

Slika 18. Dvorac Esterhazy, fotografirao Saša Alilović

Alilović za godinu gradnje navodi sljedeće: „Dostupni podaci govore kako je gradnja dvorca počela 1749. godine i jedan je od tri najstarija dvorca u ovom dijelu Hrvatske. Gradnju dvorca vjerojatno je završio Ivan Kazimir Esterhazy 1812. godine, no moguće je da je sagrađen i u doba banovanja Franje Esterhazyja potkraj 19. stoljeća, pretpostavlja se 1848. godine.“ (Alilović, 2012:50)

Dvorac u Dardi okužen je perivojem i posjeduje obilježja baroknoga klasicizma. Oblikom pripada trokrilnom tipu dvorca, tlorisa u obliku slova U. Pročelja su jednostavna s malobrojnim uresima, a na jednom dvorišnom pročelju nalazi se klasicistički sunčani sat. U dubini dvorišta nalaze se prizemne gospodarske i pomoćne zgrade. Arhitektonski je najzanimljiviji kolni prolaz kroz zgradu s dva reda stupova i križnim svodovima. (Šćitaroci, 1998)

Slika 19. Dvorac Esterhazy, fotografirao Saša Alilović

„U drugoj polovici 20. stoljeća bilo je još izvornih brava na starim vratima i kamenih ploča na podu predvorja na katu, a postojao je još i mozaik od raznobojnih kamenčića na podu ostakljenoga dijela portika te stubišna klasicistička metalna ograda na katu. Tijekom toga se razdoblja dvorac koristio kao uredski i stambeni prostor. Unutar sklopa dvorca nalazilo se i nekoliko gospodarskih i pomoćnih te stambenih zgrada osoblja. Dvorcu se pristupalo s ulice preko predvrta kroz trodijelni ulazni portal, postavljen u osi glavnoga pročelja. Oko dvorca bio je perivoj koji je nastao u 19. stoljeću.“ (Šćitaroci, 1998:112-113)

Slika 20. Dvorac Esterhazy, fotografirala Mihaela Vilagoš

O izgledu dvorca u novije vrijeme govori se sljedeće: „Zbog čestih pregrađivanja tijekom 20. stoljeća unutrašnjost dvorca većim je dijelom izgubila izvorni izgled. Nakon Drugog svjetskog rata dvorac prelazi u vlasništvo Belja koje ga koristi za smještaj administracije i dijelom stambeni prostor za beljske radnike. Nakon dolaska u Baranju 1992. godine u dvorac su uselile postrojbe UN-a i počinili velike štete na spomeniku kulture B kategorije. Belgijske postrojbe UN-a, koje su boravile u dvorcu nisu pokazale nakanu za bilo kakvom obnovom dvorca.“ (Alilović, 2012:51)

Za perivoj oko dvorca Alilović (2012) kaže da sadrži gotovo sve vrste drveća na području Istočne Hrvatske ali i neke egzotične vrste koje se nalaze u perivoju već nekoliko stoljeća.

12.4.Crkve

Zbog slabo sačuvanih pisanih izvora na pojedinim područjima, *Hrvatske kanonske vizitacije* imaju velik značaj. Vizitacije također imaju bitno mjesto u proučavanju crkvene povijesti. S obzirom da je crkva u prošlosti imala utjecaja na cjelokupan život, to znači da crkveni izvori također pružaju mnoštvo izvora za demografiju, kulturu, umjetnost, običaje, arhitekturu, a također pružaju i gospodarsku sliku vremena i područja. Biskupske kanonske vizitacije su rezultat povremenih posjeta biskupa ili njegovih delegata po župama na području svoje biskupije, a svrha im je bila nadzor i uvid u stvarno stanje župe te davanje mjera za otklanjanje nedostataka i poboljšanje vjerskog života vjernika. (Sršan 2003:7)

„Kanonske su vizitacije, dakako, pisane službenim latinskim jezikom...Prve, tj. najstarije vizitacije, vrlo su kratke, nepregledne, teško čitljive (zapravo koncepti), a tek od sredine 18. st. one su preglednije, pisane u čistopisu, ali nedostaju za neke župe.“ (Sršan, 2003:16)

Ovaj je ulomak sažetak teksta o župi Darda, koja je opisana u kanonskim vizitacijama: „Župa gradića Darde smještena je u Baranjskoj pokrajini, u branjinvrškom kotaru, a u distriktu vicearhiđakona dardanskog, na kraljevskoj cesti između sela Bilja i Čeminca. Utmeljitelj te župe bio je... grof Vinko Veterani. - Oko početka prijašnjeg stoljeća selo Dardu nastavali su Grci nesjedinjenog obreda, osim malog broja katolika,

kojima je dvorski kapelan držao bogoslužje u vlastelinskoj kapelici te dijelio sakramente sve do 1715. godine. Te pak godine ponovo je sagrađena crkva i podignuta župa, koju su vodili oci osječki kapucini sve do 1722. godine, potom svjetovni svećenici, od kojih je prvi župnik bio uveden Andrija Adam Freidenhoffer Bavarac. Ta je župa ostala u svom prvotnom stanju sve do 1790. g., kada su bile odijeljene filijale Čeminac, Jagodnjak, Kozarac i Karanac..." (Sršan,2004:41)

U Kanonskim se vizitacijama 2. srpnja 1729. godine navodi izgled župne crkve Četrnaest svetih pomoćnika u Dardi (*Tarda*) na Veteranijevom vlastelinstvu:

"Izgrađena je 1715. od pečene opeke i maltera, pokrivena šindrom. Iznad crkvenog je svetišta drveni toranj s jednim zvonom. Pod je od opeke, a svod je u cjelini od štukature. Nema sakristije. Ima jedan oltar od jedne slike zatvorene u crni okvir koji predstavlja Četrnaest svetih pomoćnika. U sredini se nalazi svetohranište, iznad kojeg je slika Bl. Djevice Pasauske (*Passaviensis*), koja ima pozlaćeni okvir i bočni ures od crkvene svile, te pokraj nje, sa strane na kojoj je evanđelje, slika sv. Petra apostola, a s druge strane sv. Marije Magdalene. S desne je strane izložena carska zastava, a s lijeve bijeli konjski rep, turski vojni znak. Oltar se sastoji iz pečene opeke." (Sršan,2003:9)

Osim izgleda crkve spominje se postojanje: "Matice krštenih, vjenčanih i umrlih... od 1715. godine, kada je ovdje podignuta prva župa. Postoje i protokoli koji sadrže kraljeve naredbe i biskupske zapovijedi." (Sršan 2003:351)

Opis župnog doma je poprilično kratak. Navodi se samo da je star, izgrađen od zemlje i od pruća. Sastoji se od dviju soba, kuhinje i smočnice, ali je sve u raspadu. Dvorišna je ograda pokidana, no staja je prostrana. Također navodi kako postoji vrt za povrće, no nema stalnih oranica i livada. Opis tadašnjeg župnika također nije bogatiji. Navedeno je ime (Adam Andrija Freindorffer), da ima 45 godina, da upravlja župom 3 godine te prihodi koje prima. (Sršan 2003)

U posjetu 1738. godine spominje se crkva sv. Ivana Krstitelja. O njoj u *Vizitacijama* stoji sljedeće (2003:23): "Zidovi su čvrsti pod lukom, ali nema nikakve sakristije. Postoji jedan oltar, sastavljen od različitih slika, te drvena menza naslonjena na zidane bokove,

pa je povjereno gospodinu župniku da to dovrši, Na oltaru, pokrivenom trima plahtama, iznad portatila slavi se bogoslužje. Oltar je samo goli kamen i grob (udubina), dok je ostalo odozgo zatvoreno mekim crvenim voskom te pokazuje znakove dosta svježije konsekracije.”

Ovoga puta opis tadašnjeg župnika Ivana Vinklera je nešto detaljniji. Sada dobivamo i saznanje o njegovom školovanju i načinu kako obavlja dušobrižništvo.

Dana 23. svibnja 1757. godine ponovljen je posjet Dardi. Ponovo je pregledana crkva sv. Ivana Krstitelja. Sada saznajemo kako je crkva od zadnjeg posjeta sređena i uređena (2003:79/81): "... krenuli smo bolje istražiti stanje crkve te smo pronašli da je elegantna cijela građevina pod štukaturom, izgrađena od dobrog materijala, te je svojom veličinom i čistoćom za preporuku i ne treba drugih popravaka osim krova...veliki oltar izradio kipar, kome je posvećen i oltar.”

Nadalje se navodi inventar i prihodi. Tadašnji župnik je Josip Brozek.

Iz posjeta 7. rujna 1782. godine saznajemo točnu godinu kada je crkva izgrađena (1732.) kao i dan kada se slavi zaštitnik crkve, a to je 24. lipnja. Novi zemljišni gospodar je grof Kazimir Eszterhazy de Galantha. Također dobivamo saznanje o grobljima na području Darde (Sršan, 2003:157): "Postoje dva groblja, jedno katoličko, smješteno na kraju sela, ograđeno i blagoslovljeno. Drugo, grčkog nesjedinjenog obreda, smješteno izvan sela, ograđeno i blagoslovljeno.”

U *Vizitacijama* se također spominje (2003:157): "No postoji crkva grčkog nesjedinjenog obreda koju je izgradila mjesna općina za ranijih vremena od drveta i pruća, omazana blatom. Nekatoličke bogomolje u ovom selu nema.”

Godine 1782., osim detaljnijeg opisa novog župnika Karla Mortfelda, dobivamo i detaljan opis župne kuće kao i informaciju da u Dardi svoje prebivalište ima i "papa" grčkog nesjedinjenog obreda te da pod sobom ima 206 obitelji.

Izgradnja nove crkve u Dardi počinje 1789. godine, a ostaci stare crkve upotrebljavaju se u nevezanoj izgradnji. (Sršan, 2003:343)

Iz kanonskih vizitacija 1810. godine vidljivo je da: "Ova župa ima filijalu Tvrđavicu (Kis Darda), udaljena od matice dva sata, na obali Drave. Bolesnike okrzepljuju, krste djecu i porodilje uvode na traženje župnika oci, osječki kapucini, također uz našu suglasnost, zbog udaljenosti ove filijale od matice. Sve ostalo im se daje u Dardi, pokojne ovamo donose na ukop jer sami nemaju groblje." (Sršan, 2003:351)

Već u 19. stoljeću vizitacije su vođene sistematičnije te dobijamo više podataka o župi u Dardi. Pri kraju I. knjige kanonskih vizitacija nalazimo na podatak o površini župe Darda: "Ta se župa sastoji iz jednog gradića, Darde, i jedne male filijale, koju čini 18 kuća te od Tvrđavice (Kis Darda), koja je udaljena od matice dva sata. Gradić Darda proteže se u dužinu do 1,5 četvrtine sata, a crkva je udaljena od župne kuće 100 koraka. Ako bi želio uokolo obići cijeli gradić, trebao bi dvije četvrtine sata. - Iz filijala ove vrlo stare župe podignuta je nova župa Čeminac, kojoj su pripojene i ostale izdvojene filijale, Jagodnjak, Kozarac i Karanac..." (Sršan, 2003:359)

Ima 526 pripadnici grčkog nesjedinjenog obreda. Židova u ovome mjestu ima 135 te imaju svoju sinagogu, rabina i školu.

Knjiga *Kanonske vizitacije II.* započinje godinom 1829. Kao glavni jezik i dalje je njemački, a uz njega se koriste hrvatski i mađarski. Mađara ima 274.

Vlasništvo nad zemljom ima grof Kazimir Eszterhazy de Galanta, te stoluje u Bratislavi (Požunu). (Sršan, 2004)

"Gradić Darda leži na ravnom, te je opkoljen vodama, močvarama, tršćacima i šumama. Udaljen je od Drave jedan sat, pa je izložen poplavama, a od Osijeka poldrug sata na kraljevskoj cesti posutoj kamenom, koja vodi od Osijeka prema Mohaču, te ima 258 kuća. U njemu postoji vlastelinski dvorac, čije je temelje postavio grof Vinko Veterani, zemljišni gospodar, a obnovio ga je presvijetli gospodin grof Ivan Nepomuk Kazimir Eszterhazy. Postoji više vlastelinskih i službeničkih kuća...Ima 5 uređenih ulica..." (Sršan, 2004:43)

12.4.1. Katolička crkva

"Prema Popisima papinske desetine 1333.-1337., Darda je imala vlastitog katoličkog svećenika i to je prvi pisani trag o mjestu Darda...Josip Brüstle navodi da su prvi stanovnici Darde bili Hrvati (Slaveni, Iliri) koji su se s vremenom pomiješali s doseljenim Nijemcima, poprimivši njihov jezik i običaje, te su germanizirani." (Alilović, 2012: 39)

Alilović navodi (41) kako "...od 1898. do 1943. svećenik je bio Gal Šandor, a za njegova službovanja, nadaleko poznati baranjski majstor Josef Angster 1889. godine sagradio je orgulje....Nakon Gala...župa nije imala stalnog svećenika...sve do...1964. kada je župu preuzeo vlč. Josip Vrbanić." Danas njegovo mjesto zauzima Bojan Slaviček.

Tijekom srpske okupacije crkva i župni dvor su do temelja spaljeni i uništeni. Nakon rata, nekoliko su se godina mise služile u objektu koji je prije rata bio disco klub. Obnova crkve započinje 2004. godine. Nedugo zatim počinje gradnja nove crkve, koja tijekom 2012. godine počinje s radom. (Alilović)

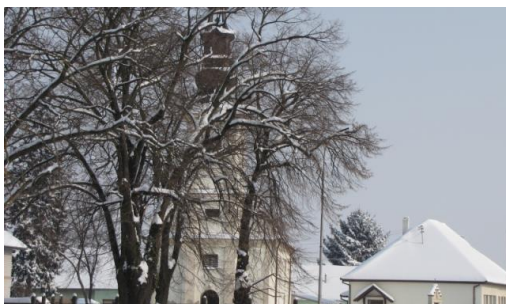
Slika 21. Crkva sv. Ivana Krstitelja, fotografirala Mihaela Vilagoš

Crkva sv. Josipa izvana (slika 21.) i iznutra (slika 22.), fotografirala Mihaela Vilagoš

12.4.2. Srpska pravoslavna crkva Svetog Arhandela Mihajla

Alilović navodi (2012:44): "Parohija u Dardi datira iz 1742. godine sa prvim parohom Jovanom Andrićem, a 1777. godine mještani Darde podižu novu crkvu posvećenu Svetom Arhanđelu Mihajlu...stil kasnobarokne građevine sa elementima klasicizma, jednobrodna građevina sa polukružnom apsidom i zvonikom na kat iznad glavnog pročelja...Ikonostas je napravljen u stilu eklekticizma, sa originalnim rokajnim dijelovima iz 18. st."

Pravoslavna crkva izvana (slika 23.) i iznutra (slika 24.), fotografirao Saša Alilović

Godine 1925. crkva je većinom obnovljena, a godinu dana prije u Ljubljani su nabavljena 3 zvona (ukupne težine 670 kg). U crkvi se nalaze obredni predmeti s početka 20. st., kao i dva evanđelja iz 18. st. Današnji paroh je protojerej Mihajlo Marijanac, arhijerejski namjesnik baranjski koji je na tom položaju od 1987. godine pa sve do danas. (Alilović, 2012)

Slika 25. Protojerej- stavrofor Mihajlo Marijanac, fotografirao Saša Alilović

12.5.Kudjeljara

Nekada se tu nalazila voda Hagnans ili Gyula, iz koje su se goleme količine ribe sušile i dimile i tako spremljene odvozile u Osijek i po cijeloj Hrvatskoj. (Šisler, 2008) Podatci o značaju danas razrušenih zgrada u blizini jezera najbolje se mogu dobiti od starijih stanovnika mjesta. Prema riječima pokojne gospođe Agneze Hegediš koja je u intervju za učenički list Suncokret, 2000. godine imala 78 godina, nekada se pored jezera Đola nalazila kudjeljara. Prestankom rada stare tvornice, poslije Drugoga svjetskoga rata, sagrađena je nova tvornica, u državnome vlasništvu. Sirova se kudjelja (konoplja) otkupljivala od seljaka u kilogramima. Za taj je posao glavni bio Jožika Hegediš, Agnezin suprug. Kreveti ili bazeni, u koje se polagala i natopljavala kudjelja, nazivali su se močilanama, a bilo ih je osam. Skovani su bili od dasaka i betona, a upravo te ostatke vidimo gdje-gdje i danas. Poslije kvašenja, kudjelja je bila sušena te nošena na kamaranje (grč. kamara = plast, stog; hrpa, gomila), u pogon na preradu, na lomilice. Kasnije je išla na tzv. švingove gdje je radilo dvadesetak radnica, potom u skladište na klasiranje te, naposljetku, u prodaju. Kudjeljara je imala vlastitu crpku na loženje, koja je crpila vodu do parnoga kotla kako bi proizveo struju.

Slika 26. Kudjeljara

Slika 27. Radnici Kudjeljare

Stare fotografije iz obiteljskog albuma Agneze Hegediš, prikupila Dušana Marić

Cijelu je, pak, tvornicu sačinjavalo više zgrada: Černatićev salaš (Vidi sliku 28.), Madžarićev salaš, skladište... U Černatićevome salašu nalazio se ured, u kome je vođena statistika tvornice, a u toj je kući živjela i obitelj Hegediš. Tvornica je prestala raditi nakon velike poplave, 1965. godine. Razlog postojanja te tvornice je izrađivanje od konoplje velikih, dugačkih konopaca kao i različitih tehničkih tkanina. (Marić, 2003)

Slika 28. Černatićev salaš danas, fotografirala Mihaela Vilagoš

Riječi Agneze Hegediš potvrđuje Alilović navodeći detaljnije: „Kudjeljara u Dardi je do 1949. godine bila jedna od 6 baranjskih kudjeljara, zapošljavala je dvadesetak radnika, a vlasnik je bio Černetić koji je živio u danas ruševnoj vili u sastavu nekadašnje kudjeljare. Nacionalizacijom poslije 2. svjetskog rata kudjeljara prelazi u sastav Belja i velikim

ulaganjima postaje jedina u Baranji. 1948. godine ulaže se u užariju za finalne proizvode, a gradi se 12 bazena umjesto crpljenja vode iz Đole. Kako je sva riba uginula postavlja se velika crpka za vodu za potrebe natapanja kudjelje, a zanimljivo je kako je kudjeljara imala vlastitu energiju za pozder, odnosno drveni otpad, kao pogonsko gorivo. Tada su sagrađeni pogoni prerade, štale za konje i stanovi za radnike, a do 1965. godine dostignuta je proizvodnja od skoro 6000 tona godišnje. Tijekom velike poplave 1965. godine kudjeljara je pretrpjela velike štete, a kako je već tada na područje bivše Jugoslavije pojačan uvoz jeftinijih tekstilnih materijala jute i manile, odlučeno je kako će Belje zatvoriti kudjeljaru kada se potroše zalihe za preradu, što se dogodilo 1969. godine.“ (Alilović, 2012:11)

12.6. Poplava 1965. godine

Područje Baranje, omeđeno je dvjema rijekama Dunavom i Dravom koje su u lipnju 1965. godine donijele velike štete ovom području.

„Sredinom svibnja 1965. godine zapisano je kako rijeke miruju, a svega nekoliko dana kasnije bilo javljeno kako su obje rijeke počele ozbiljno rasti. Još uvijek vodopravni stručnjaci nisu slutili što čeka Baranju, a nisu ozbiljno shvatili ni divljač koja je panično napuštala šume. Tek 21. svibnja stižu upozorenja o nailasku velike vode, a kod Osijeka su proglašene mjere izvanredne obranne od poplava te počinje evakuacija stanovništva iz nižih dijelova. Krajem svibnja Drava je kod Osijeka dostigla stogodišnji maksimum i prešla 486 cm te se na cijelom području uz Dravu dižu mjere obrane na najvišu razinu. Prvi dio lipnja protječe u borbi za svaki centimetar plodne ravnice. 16. lipnja Drava probija nasip kod Topolika u širini od 75 metara i voda prodire sve do Darde. Popušta nasip i kod Kopačeva kada se Dunav i Drava spajaju na području Stare Drave i stvaraju nepregledno jezero te čamci postaju jedino prijevozno sredstvo. Pod vodom je cesta prema Bilju, a nasip željezničke pruge je na nekoliko mjesta odnesen. Nasip od vreća podignut je duž cijele današnje ulice Svetog Ivana Krstitelja i niži dijelovi Osječke ulice, tako da su kuće sa lijeve strane (gledano prema Osijeku) obje ulice potpuno poplavljene, a s obzirom da su bile uglavnom nabijače nakon povlačenja vode ostale su samo hrpe cigli i drvene građe. Dravski salaši su uništeni, kućama u današnjoj ulici Ljudevita Gaja (Vašarište) virili su samo dijelovi krovova, a borba mještana Darde trajala je do početka srpnja. Peradarska farma kod

Meca potpuno je potopljena i stradalo je preko 200.000 pilića, a pod vodom je cijeli dravski rit od Bilja pa do Novog Bezdana gdje je propala cijela žetva na oko 20. 000 hektara. Tek početkom srpnja Drava i Dunav počinju stagnirati i počinju se sagledavati štete. Međutim, bio je to tek jednomjesečni predah jer Drava opasno raste u kolovozu te je u rujnu još jednom probila nasip kod Šatorišta. Slično je bilo 7 godina poslije kada je kiša podigla razinu Drave na opasno visoku razinu. Tijekom srpnja 1972. u Slavoniji i Baranji palo je rekordnih 225 litara kiše po četvornom metru što je donijelo veliki vodni val na Dravi. Ponovno je probijen Dravski nasip i ponovno pliva zapadni dravski dio Baranje, a voda ponovno dolazi pod Dardu. Poučeni iskustvom iz 1965. godine inženjerske postrojbe tadašnje JNA minirale su nasip kod Bilja te je dravski vodni val protekao prema Kopačkom ritu i Darda je odahnula. Tako su spašeni najniži dijelovi Darde te preradarska farma i Beljska mesna industrija, ali je Darda ponovno odsječena od Osijeka.“ (Alilović, 1999: 59-60)

Slika 29. Poplava 1965. godine, iz monografije Općina Darda Saše Alilovića (2012)

Slika 30. Osječka ulica kod zavoja 1965.g.

Slika 31. Gostionica Jelen 1965. g.

iz monografije Općina Darda Saše Alilovića

12.7. Sportsko rekreacijski centar Đola

U knjizi *Baranja*, Stjepan Sršan donosi opise mjesta u Baranji iz 1785. godine pa tako navodi: „Na kraju područja teče rijeka Drava, a blizu grada se nalazi voda Hagnans, koja se općeniti naziva Gyula. Kako u Dravi, tako i u ovoj stajaćoj vodi lovi se obilje riba, s brojnim šaranima u jezeru i drugim ribama manje vrste. Te ribe dijelom se prodaju u Osijeku, a dijelom se suše ili dime i tako u velikoj količini odvoze u Hrvatsku. A postoje i ptice, poput liske i patke.“ (Sršan, 1999:167)

Jezero Đola omiljeno je šetalište i okupljalište mještana svih godina u svim godišnjim dobima. Nalazi se u blizini dvorca Estarhazy, crkve Svetog Ivana Krstitelja i nogometnog igrališta. Alilović (2012) navodi da jezero Đola ima površinu 1,8 ha, a prosječna dubina iznosi 4 metra.

Slika 32. Jezero Đola ljeti, fotografirala Mihaela Vilagoš

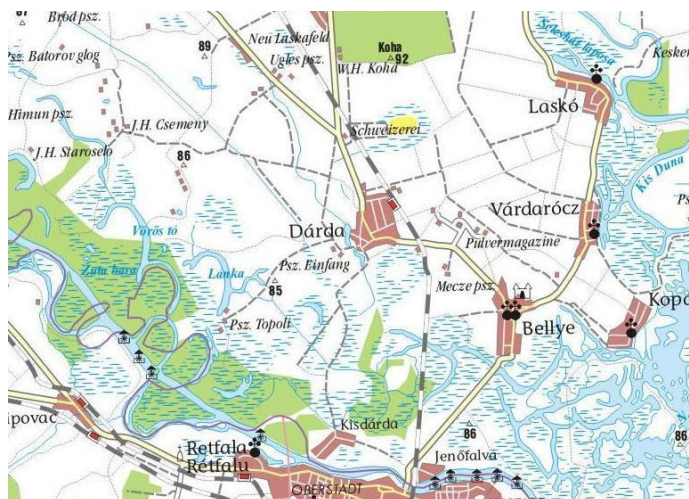
„Dno jezera je pjeskovito, obala je dijelom obrasla šašom, dijelom nasipana krupnim kamenjem ili betonirana, a jednim dijelom je pješčana. Radi se o prirodnom jezeru sa podzemnom opskrbom dravskom vodom, a okružena je parkom sa sjenicama, šetnjicom, kupalištem te igralištem za djecu. Od sportskih sadržaja na Đoli se nalazi asfaltirano rukometno igralište sa reflektorima, košarkaško igralište, stolovi za stolni tenis, igralište za odbojku u pijesku i drugi sadržaji. Sama voda je raj za ovdašnje ribiče, a mogu se upecati amur, šaran, bolen (bajin), štika, smuđ, babuška, deverika, pastat. Mala Đola se nastavlja na veliku Đolu sa kojom je spojena. Dužine je 270 m, a širina 25 m, sa prosječnom dubinom od 2,5 m. Dno je pjeskovito ilovasto, a obala uređena i zatravljena.“ (Alilović, 2012:53-54)

Slika 33. Jezero Đola zimi, fotografirao Saša Alilović

13. OPĆINA DARDA

U *Leksikonu naselja Hrvatske*, autor Feldbauer (2004) navodi da je Darda naselje u istoimenoj općini Osječko-baranjske županije. Smještena je u južnom dijelu Baranje 12 kilometara sjeverno od grada Osijeka. Površina općine iznosi 94,24 km², a prosječna gustoća naseljenosti iznosi 75 st./km². Naselja u općini su: Darda, Mece, Švajcarnica i Uglješ. Alilović (2012) prema popisu stanovništva iz 2011. godine navodi da na području Općine Darda živjelo 6394 stanovnika.

Slika 34. Položaj Darde na karti, iz monografije Općina Darda Saše Alilovića

Alilović (2012:6) kaže „Prostor Općine Darda pripada južnoj Baranji, na desetak kilometara od Osijeka. Općina Darda je u okruženju općina: Bilje na istoku, Čeminca na sjeveru, Jagodnjaka na sjeverozapadu, Petrijevac na zapadu i jugozapadu, te grada Osijeka na jugu. Dio granice na jugozapadu, prema općini Petrijevci i dijelom prema gradu Osijeku je prirodna granica koja ide rijekom Dravom. Prostor općine Darda, kao i cijelu istočnu Hrvatsku karakterizira povoljan prostorno-prometni položaj. Prostorom Općine prolazi paneuropski koridor VC u okviru kojeg je u tijeku gradnja mosta preko Drave kao dijela buduće autoceste, te međunarodna željeznička pruga.“ Nadalje navodi kako općini pripadaju naselja Mece, Švajcarnica i Uglješ. Zakonom o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj Općina Darda formirana je 1993. godine.

Slika 35. Općina Darda, iz monografije Općina Darda, Saše Alilovića

13.1. Grb Općine Darda

Grb Općine Darda je zlatni okrunjeni grifon crvenog jezika koji izrasta iz zlatne krune držeći u desnici uzdignutu srebrnu sablju, a u ljevici tri crvene ruže sa srebrnim sjemenkama i peteljka crnih stabljika u plavom polju. Grb se temelji na obiteljskom grbu jedne od najvažnijih hrvatskih plemićkih obitelji Darde u 19. stoljeću, obitelji Esterhazy. Stari grb Esterhazyja bio je u osnovi isti, osim što je prikazivao cijelog grifona koji stoji u kruni. (Alilović, 2012)

Slika 36. Grb općine Darda 1830.g.

Slika 37. Grb Općine Darda danas

iz monografije Općina Darda, Saše Alilovića

14. GOSPODARSTVO

„Glavna uzdanica dardanskog gospodarstva je Poslovna zona koja je postala tijesna za sve zainteresirane investitore. Općina je do sada uložila velika sredstva, a dio sredstava je povukla iz države. Investitorima je posebno privlačna dobra prometna povezanost sa Osijekom, jer se nalazi odmah uz obilaznicu, a općina svakom investitoru daruje parcelu kada podigne objekt i zaposli predviđen broj radnika s područja Općine Darda. Posebno treba napomenuti kako zona ima svu infrastrukturu. U skoroj budućnosti očekuje se zapošljavanje 300-tinjak radnika. U svibnju 2012. godine otvorena je najveća investicija u zoni Logističko – distributivni centar tvrtke Ricardo. Investicija je vrijedna 20 milijuna kuna, a kompletan poslovni i distribucijski centar je preselio iz Osijeka u Dardu.“ (Alilović, 1999:10)

Slika 38. Gospodarska zona, fotografirao Saša Alilović

Alilović (1999) nabraja tvrtke koje djeluju na području Općine Darda. Na prvom je mjestu Belje, dioničko društvo za prehrambenu industriju i poljoprivrednu proizvodnju sa sjedištem u Dardi, koje se proizvodnjom hrane bavi više od tri stoljeća, a od 2005. godine u sastavu je Agrokor koncerna, najvećeg proizvođača hrane u ovom dijelu Europe. Objekti tvrtke nalaze se na području cijele Baranje, s više od 20 000 ha obradivih površina, brojne farme i industrijska postrojenja s preko 2000 zaposlenika.

Vodoopskrba ima vlastiti pogon za crpljenje sirove vode i pogon za proizvodnju vode za piće, bavi se distribucijom vode za piće i održavanjem vodoopskrbne mreže s 20 zaposlenih djelatnika.

Ricardo d.o.o. tvrtka je koja se bavi pružanjem logističkih usluga koje obuhvaćaju organizaciju i obavljanje svih faza kretanja robe, od transporta, skladištenja, manipulacije robe do distribucije za područje Istočne regije.

Slika 39. Gospodarska zona i tvrtka Ricardo, fotografirao Saša Alilović

AMS Biomasa osnovana je 2007. godine u privatnom vlasništvu sa sjedištem u Dardi. Glavne su djelatnosti kojima se tvrtka bavi veletrgovina i izvoz te prerada i proizvodnja drvene mase.

15. SPORT

15.1. Nogometni klub Darda

Nogometni klub Darda osnovan je 1920. godine pod imenom Dardanski RSK. Nakon 4 godine mijenja ime u Športski klub Baranja. Od 1945. godine u Dardi je djelovao klub NK Mikica, kao znak sjećanja na Mihajla Petkovića – Mikicu, ubijenog u logoru Dachau. Godine 1952. vraćeno je ime Darda, a klub je 1956. godine izborio nastup u podsaveznoj ligi. Pored jezera Đola 1955. godine gradi se igralište. Godine 1982. osvajaju prvo mjesto u SNZ i ulaze u višu regionalnu ligu Slavonije i Baranje. Nakon mirne

reintegracije, klub je obnovljen i nastupa u Prvoj ŽNL, a 2003. godine ulaze u Treću HNL Istok. Sada ponovo igraju u 1. ŽNL. (Alilović, 2012)

15.2. Ženski rukometni klub Darda

Ženski rukometni klub Darda osnovan 1976. godine. Prvi trener postaje Ivan Janjić koji tu poziciju zadržava sve do umirovljenja 2009. godine. Od 1986. godine te sljedećih 6 godina rukometašice igraju u Jedinствenoj republičkoj ligi. Sve do početka Domovinskog rata nižu uspjehe. Početkom rata klub se raspada, no igračice završavaju u prvoligaškim klubovima širom bivše države. Rad kluba obnavlja se 1999. godine i natječu se u županijskoj ligi. Jedan od najzaslužnijih pojedinaca je bio trener Ivan Janjić, koji je nagrađen najvišom sportskom nagradom u Hrvatskoj, Odlikovanjem Reda Danice hrvatske s likom Franje Bučara, koja se dodjeljuje za osobite zasluge za sport te još jednom za životno djelo. (Alilović, 2012)

15.3. Košarkaški klub

Omladinski košarkaški klub Darda osnovan je 1980. godine. Prvi je trener bio Adam Jene. Klub se natjecao u Republičkoj i Međuopćinskoj ligi bivše države. Tijekom rata klub prestaje s djelovanjem. Renato Martinko 1998. godine pokreće školski košarkaški tim i okuplja igrače u veteranski klub. KK Darda osnovan je 2004. godine, a predsjednik je Zvonko Radan. Već u prvoj sezoni košarkaši osvajaju prvo mjesto u B1 ligi istok i ulaze u A2 ligu. Klub 2006. godine mijenja ime u KK Vrijednosnice OS Darda, jer je tvrtka Vrijednosnice Osijek glavni sponzor kluba. U sezoni 2008./2009. seniorska ekipa osvaja naslov prvaka A2 Istok i Kup Slavonije i Baranje te, kao prvi u kvalifikacijama, ulaze u A1 Hrvatsku košarkašku ligu, gdje se nalaze i danas. (Alilović, 2012)

15.4. Konjički klub Baranja

Osnovan je 1965. godine. No konjički sport u Baranji svoje korijene ima već u Austro-Ugarskoj te kasnije iz tridesetih godina 20. st. Godine 1965. sagrađen je i konjički klub. Bavili su se isključivo kasačkim sportom i imali velike uspjehe u bivšoj Jugoslaviji. Tijekom Domovinskog rata klub prestaje s djelovanjem, a 1999. godine ponovo nastavlja s radom. U klub 2003. godine dolazi Ljiljana Andraković, bivša hrvatska reprezentativka u preponskom jahanju koja je tijekom svoje dugogodišnje karijere samo nizala uspjeh za uspjehom. Od 2003. godine pa sve do danas klub organizira brojna natjecanja od kojih su

najistaknutiji turniri na državnoj razini: Croatia Cup i Državno prvenstvo u preskakanju prepona za sve kategorije (najprestižnije natjecanje takvog tipa u RH). (Alilović, 2012)

15.5. Športsko ribolovno društvo Amur

Amur je pravni slijednik SRD *Jedinstvo* koje je osnovano 1971. godine. Ima 100 do 200 ribiča. Jedino je baranjsko ribičko društvo koje se natječe u 1. ligi ZŠRD OB Županije. (Alilović, 2012)

16. KULTURNO-UMJETNIČKA DRUŠTVA

16.1. Hrvatsko kulturno – umjetničko društvo Darda

Osnovano je 14. travnja 2000. godine. Osnivači su oko svoje ideje okupili pedesetak istomišljenika. Prva predsjednica bila je Ilonka Horvat. Prvi nastup imali su povodom blagdana Božića iste godine. Tijekom sezone 2001./2002. uz sponzorstvo Općine Darda i građane kupljene su prve nošnje. Marija Kundih postaje ravnateljica 2001. godine . Društvo danas djeluje u tri sekcije. Odraslu folklornu sekciju čini 40-tak članova te imaju i glumačku i pjevačku sekciju. Nastupaju po cijeloj Hrvatskoj. (Alilović, 2012)

16.2. Srpsko kulturno umjetničko društvo Branko Radičević

Jedno je od najstarijih u Hrvatskoj. Osnovan je 1921. godine kao Pjevačko društvo *Radičević*. Tek kasnije počinje djelovati kao folklorna sekcija. U periodu od osnutka pa do danas nekoliko puta je mijenjao ime, da bi se na koncu ponovo uzelo prvobitno ime. Ansambl broji 120 članova i djeluje u okviru SKD *Prosvjeta*. Čak su tri puta osvajali prvo mjesto na Smotri narodnog stvaralaštva u organizaciji SKD *Prosvjete* Zagreb i kao prvak tih smotri tri puta sudjelovali na Smotri narodnog stvaralaštva nacionalnih manjina u koncertnoj dvorani *Vatroslav Lisinski*. (Alilović, 2012)

16.3. Mađarsko kulturno – umjetničko društvo

Osnovano je 2004. godine. Imaju nekoliko sekcija: ženski folklor, mladi i mješoviti folklor, ženski zbor, dramska sekcija te dječja sekcija. Imaju 40 aktivnih članova. Djeluju na području Hrvatske i Mađarske. (Alilović, 2012)

16.4. Romski KUD

Osnovano je 2002. godine. Inicijator i glavni čovjek u društvu je Jovica Radosavljević. Od te godine održavaju godišnji koncert, a vrhunac je nastup u Lisniskom 2004. u sklopu manifestacije Kulturno stvaralaštvo nacionalnih manjina RH. Također nastupaju u Srbiji i BiH. Imaju neslužbenu titulu najboljeg romskog KUD-a u RH. Imaju oko 30 članova. (Alilović, 2012)

17. UDRUGE I DRUŠTVA OPĆINE DARDA

17.1. Dobrovoljno vatrogasno Darda

Osnovano je u Dardi 1890. godine, osnivač je bio Michael Weigert. Imalo je 30 aktivnih i oko 100 pomoćnih članova. Oni su bili ti koji su podigli spomenik sv. Florijanu u dvorištu crkve sv. Ivana Krstitelja. Godine 1928. održano je posvećenje zastave, a kuma je bila Rosa Konrad rođ. Weigerth. Društvo jedino nije bilo aktivno za vrijeme Domovinskog rata. Danas ima 81 člana. (Alilović, 2012)

17.2. Lovačko društvo Fazan Darda

Osnovano je 1927. godine, a današnje ime nosi od 1945. godine. Gradnja Lovačkog doma završena je 1986. godine, uz koji je sagrađena fazanerija. Društvo danas raspolaže s lovištem od 5.000 hektara. dardanski lovci obrađuju 30 hektara zemlje namijenjene proizvodnji hrane za divljač. Predsjednik društva je Josip Lukaček. (Alilović, 2012)

17.3. Crveni križ

Prvo društvo Crvenog križa u Dardi osnovano je 1956. godine. Godine 1999. obnavlja se rad i postaje Općinsko društvo. Osim dobrovoljnog darivanja krvi, zastupljeni su i socijalni programi, tečajevi prve pomoći za vozače,... Ravnatelj je Ivan Hodak. (Alilović, 2012)

18. DAN OPĆINE DARDA

Slavi se 24. lipnja. Taj dan se obilježava crkveni blagdan sv. Ivana Krstitelja (cjelokupna proslava traje i do dva tjedna, zbog mnogobrojnih aktivnosti). Danas dani Općine Darda prerastaju u općenarodno veselje, a središte događanja je Đola. Održava se malonogometni turnir, kao i folklorno okupljanje Ivanjska smotra folklor. Pokrenuta je i

smotra manjinskog folklora. Također se održava i ribička smotra kao i Ivanjska fišijada. Održava se i natjecanje u starim sportovima, kao i rukometni i stolnoteniski turnir. Članovi DVD Darda također održavaju natjecanje, a ekipa Crvenog križa organizira pokazne vježbe. SKD Prosvjeta uključena je šahovskom simultankom i izložbom slika s Likovne kolonije Petar Dobrović. Udruga žena općine Darda brine o tome da nitko ne ostane gladan. Dani općine završavaju paljenjem Ivanjskog krijesa i koncertom domaćih bendova i tamburaških sastava. (Alilović, 2012)

19. ZAKLJUČAK

Kao i u prošlosti, Baranja je ostala vjerna svojim prirodnim bogatstvima. Žitelji se i dalje bave poljodjelstvom, vinogradarstvom i ribolovom.

Svaka etnička skupina koja je obitavala na ovim prostorima ostavila je neizbrisiv trag koji je vidljiv i danas. Njegovanje tradicije od iznimne je važnosti za svako mjesto u Baranji što se očituje u djelovanju raznih ustanova, kulturno–umjetničkih društava, udruga i manifestacija.

Ovim je istraživanjem dan kratak presjek povijesnih događanja koji su obilježili dugu povijest mjesta Darda. Nadam se da će ovaj rad poslužiti kao temelj za buduća istraživanja.

Kao što se iz ovog diplomskog rada može zaključiti, Darda je mjesto bogato poviješću i kulturnim životom te predstavlja okosnicu budućeg razvoja cjelokupne regije. Najbolji primjer daju nam najnovija istraživanja, sponzorirana od strane Turske, a tiču se ostataka Sulejmanovog mosta, koja danas pomoću znanosti i želje za otkrivanjem spajaju nekada neprijateljske narode.

20. LITERATURA:

1. Alilović, S. (2012.). *Općina Darda*. Darda: Anto Vukoje
2. Alilović, S. (2015.). *Općina Kneževi Vinogradi*. Kneževi Vinogradi: Deneš Šoja
3. Alilović, S. (29.7.2016.) *Turski i njemački arheolozi na Đoli*. Radio Baranja. Pribavljeno 16.1.2017., sa: <http://www.radio-baranja.hr/vijesti/ostale-vijesti/10786-turski-i-njemaki-arheolozi-na-oli.htm>
4. Bilić J. (ur.). (1998.). *Hrvatska: turistički vodič*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža: Masmedia
5. Čalić, D. (ur.). (1986.). *Tri stoljeća Belja*. Osijek: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad
6. Feldbauer B. (2004.). *Leksikon naselja Hrvatske*. Zagreb: Mozaik knjige
7. Horvat, B., Muharemi Mesić, N., Toša Ljubičić, S. (ur.). (2014.). *Monografija Osnovne škole Darda: Naših 50 godina (1964. – 2014.)*. Darda: Osnovna škola Darda
8. Klemenčić M. (1992). *Baranja, povijesno-geografski pregled*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža
9. Klemenčić M., Milardović A., Vrbošić J. (1995.). *Činjenice o hrvatskoj Baranji*. Osijek: Pan Liber
10. Marić, D. (2003.). Od Tarde do Darde. *Suncokret, list učenika OŠ Darda*. Darda, 1 (1/2003), 16-17
11. Mažuran I. (2000.). *Grad i tvrđava Osijek*. Osijek: Grafika, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera: Agencija za obnovu osječke Tvrđe
12. Obad-Šćitaroci, M. (1998.). *Dvorci i perivoji u Slavoniji : od Zagreba do Iloka*. Zagreb: Šćitaroci
13. Pešić M. (2011.). Sulejmanov most u Dardi. Godišnjak međunarodnog podvodnog centra za arheologiju u Zadru. *Potopljena baština*, 1 (1/2011.), 10-19.
14. Posavec A.-M. (2005.). *Romi u Baranji*. Beli Manastir: Udruga baranjskih Roma
15. Sekulić, A. (1996.). *Hrvatski baranjski mjestopisi: povijest hrvatskih imena mjesta u Baranji*. Zagreb: Školska knjiga
16. Sršan, S. (1999.). *Baranja 1785. godine*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku

17. Sršan, S. (2003.). *Kanonske vizitacije knjiga I.: Baranja 1729. – 1810.* Osijek: Državni arhiv u Osijeku, Biskupija Đakovačka i Srijemska
18. Sršan S. (2004.). *Kanonske vizitacije knjiga II.: Baranja 1823. – 1845.* Osijek: Državni arhiv u Osijeku, Biskupija Đakovačka i Srijemska
19. Šisler S. (ur.). (2008.). *Gradovi i općine Republike Hrvatske.* Zagreb: Mato Lovrak
20. Švob, M. (1997.). *Židovi u Hrvatskoj- migracije i promjene u židovskoj populaciji.* Zagreb: Židovska općina
21. Taslidžić D. (1999.). *Na vratima naroda na granici svijetova.* Beli Manastir: Zavod za baranjsku povjesnicu
22. Taslidžić, D. (2001.). *Osmanski pečat.* Beli Manastir: Zavod za baranjsku povjesnicu

